جمادی‌الاول ۱۵ سنه ۱۳۲۶ یکشنبه ایيون ۱ سنه ۱۹۰۸

شورا

آبونه بدلی : سنه‌لك : ۴، آلتی آیلق ۲ روبله ۲۰ کاپك.
« وقت » برلن برگه آلوچیلارغه :
سنه‌لك ۷ ، آلتی آیلق ۳ روبله ۸۰ کاپك در .

آدرس :

Редакція «ШУРО» Оренбургъ — Rédaction du «Chouro» Orenbourg.

اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان علمی وادبی مجموعه‌در. نومر ۱۱

مشهور آدملر والوغ حادثه‌لر

۲) محمود خان

۸۶۸ — ۱۴۶۴

قزان مملکتنده حکومت ایدن خانلرنك برنچیسی الوغ محمد خان اولوب ، ایکنچیسی ایسه اوشبو محمود خاندر . محمود خان، آتاسی الوغ محمد خان وفاتی صوڭنده قزان تختنده چیقوب حکمدار اولدی ، اوشبو وقت اوزینڭ طوغمه‌لری قاسم ویعقوب محمود خاندن قاچوب کیتدیلر ، بر رسنه مقدار چیرکاس یرلرنك یوروب، صوڭره آتالری الوغ محمد خان حضورنده شفاعت ایدوب اسیرلگندن خلاص ایتدرمش وتکرار مسقوا کنازلگینه قایتارمش اولدقلری مسقوا کنازی واسیلی حضورینه واردیلر.

واسیلی بونلرنی خوش قبول ایتدی واوقا صوی بوینده کوبسی موقشی خلقندن عبارت اولان بر شهرنی ویروب اورنلاشدردی. مذکور شهر ایسه شهزاده قاسمگه نسبت ایدله‌رك «قاسم شهری» دیه شهرت بولدی .

یڭی میدانه چیقوب وباش کوتاروب کلمده اولان قزان دولتینڭ «سرای» کبی زور ایوندن ، برکه ، اوزبك وجانی بك خانلر کبی خانلر ظهور ایدوب ده مسقوا کنازلگنی تکرار قول آستلرینه آلمقدن قورقمقده اولان مسقوا کنازی شهزاده‌لرنی وخصوصا قاسم نی قزان خانلغینه قارشو قورال ایدرك قویمشدر. قاسمنڭ خدمتی‌ده قزان خانلغی ایچینه فتنه صالوب طورمقدن عبارت اولمشدر .

قاسم خان ، قزانده اولان نفوذلی توره‌لر ومیرزالر ایله خط یازشوب خبرلشوب طورر،

خانلرنی اورنلرندن توشروب اوز آرالرینی بوزار وصوغشدرر ایچون هر وقت اغوا ایدر ایدی .

٨٥٠ – ١٤٤٦ تاریخنده محمود خان عسکرندن یدیبوز قدر کیمسه ۋالوغدا ولایتنك اولان «اوستوغ» شهرینه واروب صوغشوب آلدیلر ایسه‌ده صوڭره مذکور شهرنی پك کوب آقچه برابرینه صاتوب قایتوب کندیلر . فقط قایتدقلری وقت یولده «ویتلوغ» صوینی چیقغانده قضاغه اوچراب صوغه باتوب وفات ایتدیلر (١) .

روسلرنك ایسکی موءرخلری اوز دینلرنك مقید واوز ملتلری حقنده شفقت وحمیتلی اولان خانلرنی خرستیانلرنی دشمن کوره‌لر وخرستیانلر ایچون پك قاتیغ ایدیلر دیه تعریف ایدرلر . بو ایسه آنلرده بر عادتدر . آنلر نظرنك عقللی ویخشی خان اولور ایچون اوز مملکتنك خرستیان روحانیلری تمام سربست ایله یوررگه اختیار ویررگه تیوشلی ، روحانیلرده حتی خانلرنڭ سرایلرینه قدر کروب خاتون وقزلرینی اوشکروب یورسونلر . اوشبو سببدن ریچکوف، قارامزین وغیرلر محمود خان حقنده خرستیانلرغه پك دشمن آنلرنی برده سویمیدر ایدی دیه تعریف ایدلر ، اما خرستیانلر حقنده نه کبی بر ظلم کوسترمشدر ؟ آنی ایسه ذکر ایتمیورلر . شونڭ ایچون روسلرنڭ ایسکی مؤرخلرینك سوزلرینی هروقت احتیاط ومحاکمه ایله مطالعه ایدرگه تیوشلی ، مساهله ایدلنور ایسه آلدانمق پك بنگلدر .

محمود خان وفاتی حقنده کوز اوڭمزده اولان روسچه تاریخ وانسیقلوپادیه‌لرده معلومات کورلمادی . «مستفاد الاخبار» بیاننه کوره (١) ٨٦٨ هجریده وفات ایتمشدر . بو ییل میلادی ایله ١٤٦٣ - ١٤٦٤ نچی ییللرغه مصادف اولور . بعض روس موءرخلری محمود خان اسمینی Мамутекъ صورتنده قید ایتمشلردر .

(١) قارامزین . ج ل، بیت ٣٩٠ - ٣٩١ .

---

٣) خلیل خان

محمود خان وفاتی صوڭنده اوغلی خلیل خان تخت که چیقمشیدی . فقط ٨٧٢ - ١٤٦٧ ییللرده اوزینك بر طوغمه سی شهزاده ابراهیم بوڭا قارشو چیقدی . شوندن باشقه احوالی معلوم دگلدر .

---

٤) ابراهیم خان

٨٨٣ —— ١٤٧٨

ابراهیم خان ، محمود خاننك اوغلی اولوب ، ٨٧٢ - ١٤٦٧ تاریخنده طوغمه‌سی خلیل خاننی اورنندن توشروب قزان مملکتنه خان اولدی . ابراهیم خان ، آناسی مسقوا کنازی خدمتنه کرمش قاسم خان نکاحنده اولوب ، قاسم خاننك اوگی اوغلی ایدی (٢) .

قزانده اولان اوشبو خانلق دعوالرینی فرصت بیلوب مسقوا کنازی خدمتنده اولان قاسم خان ، قزانده اولان بیوك آدملر ، توره ومیرزالر ایله خط یازشور واوزینی خان نصب ایتمك طوغروسنده رجالر ایدر وهر تورلی وعده‌لر قیلور ایدی . عاقبت یڭی خان ابراهیم خلافنده اولان بر فرقه ، ابراهیم خاننی عزل ایدوب ، آنك یرینه خان اولور ایچون دیه قاسم نی قزان شهرینه

(١) ج ١ بیت ١٢٧ .

(٢) قارامزین . ج ٦ بیت ١٧ .

چاقردیلر . بو خبردن قاسم زیاده شادلاندی . وویلیکی کناز ایوان اوچونچی گه سویلادی . ایوان ایسه بویله روشده تاتارنی تاتار ایله ، مسلمانني مسلمان ایله صوغشدرمق یولی آچلمش خبرندن ممنون اولوب ، قاسم نی اوزینك تاتارلری ایله برلکده قزان شهرینه وارر ایچون حاضرلدی هم ده احتمالدن احتیاط ایچون روس عسکری ترتیب ایتدی وجمله سی کناز آبالینسکی قوماندا سنده اوله رق ۱٤٦۷ - ۸۷۲ ییل ٦ نچی صفرگه مصادف اولان ١٤ نچی سنتابرده سفر ایتدیلر (۱) . قاسم ایسه اوزی یول کوستروب روس عسکرینی آلوب وارر ایدی .

قاسم خان کیناتدن « قزان » شهرینه هجوم ایدوب کرمك قصدی ایله واردیغی حالده یکی تختگه چیقمش اولان ابراهیم خان نه یردندر ایسه قاسم نك مسقوا عسکری ایله کلدیگنی بیلوب قارشو چیقمش ایدی . ایکی عسکر ژولغه بوینده اوچراشدیلر ، قاسم وروس عسکری نه یردن چیقارغه قصد ایتدیلر ایسه ابراهیم خان شول یردن بونلرغه قارشو طوردی وژولغه آرقلی چقاررغه اصلا یول ویرمادی.

قاسم وروسیه عسکرینك اوشبو سفرلری غایت مشقتلی اولدی . بر طرفدن ابراهیم خان عسکری اوق وملتق آتوب کوب هلاکت کتوردی وایکنچی طرفدنده صووق یغمورلر یاغدیغندن یوررگه ممکنلك بولمادی . شول سببدن حیوانلر واوزلرینك آزقلری بتوب زیاده آچقدیلر ، حتی اولگان آت ایتلرینی آشارغه مجبور اولدیلر وآخرنده ده چار ناچار کیرو قایتوب کتدیلر . ابراهیم خان

(۱) قارامزین .

بونلرنی آرتلرندن قوغارغه جسارتی یتماسه ده اوزینك برفرقه عسکرینی روسیه حدودنك اولان «غالیچ» شهرینه یباردی . فقط بویرلرگه مسقوا کنازی قاراول عسکری قویوب اولگرگان سببلی زور ضرر تیکمازدن کیرو قایتوب کتدیلر (۱) .

بوندن صوڭ ایوان ، ابراهیم خاننی ضعیفلندرر ایچون مسقوا عسکرینی یبغوب تکرار قزان طرفینه سفر ایتمش ایسه ده ، لیتوا کنازی نی مسقواغه کلدیگنی ایشدوب بورلوب قایتوب کتدی و بر فرقه عسکرینی آیروب واتقه ولایتینه یباردی . اوشبو عسکر ایسه قاما ایله سفر ایدوب واتقه ده اولان اسلام عسکری ایله صوغشوب آنلرنی یکدیلر ، کوبسنی اولدروب قالانلرینی اسیر ایدوب آلوب کتدیلر . آق ایدل قوشلغان یرده اولان اسلام سوداگرلرینك سودا کیمه لرینی غنیمت ایدوب آلدیلر . اوشبو اورنده (قزاندن ٤٠ چاقروم یرده) ایکیبوز قدر قزان عسکری اوچرادی ایسه ده آنلرنی ده اولدروب بتردیلر وبونلرنك قلبا اسمنده بهادرلری شهید اولدی وخواجه م بیردی اسمنده اولان سر عسکری مسقوالیلرگه اسیر توشدی . روسلر ژاتقه آرقلی مسقواغه قایتوب کتدیلر . بوندن صوڭ قزاندن دخی عسکر کیلوب ژاتقه طرفلرینی تکرار ابراهیم خان تصرفینه آلدیلر . بو واقعه ایسه ١٤٦٨ تاریخنده در (۲) .

١٤٦٩ - ۸۷۳ تاریخنده یاز کونی مسقوا کنازی ایوان قزان شهرینه واررایچون حاضرلنورگه کرشدی وعسکرینی نیژغورود شهرینه

(۱) قارامزین .

(۲) صالاویوف .

بیغدی. سر عسکر بتون عسکر ایله سفر ایدرگه طوردیغی بر وقت مسقوادن کناز طرفندن آدم کلوب کنازنڭ قزان سفرندن طوقتاب طوررغه بیوردیغنی تبلیغ ایتدی. بونڭ سببی ایسه اوشبو محاربەنڭ باش سببچیسی اولان قاسم وفات ایدوب خاتونی وابراهیم خاننڭ آناسی مسقواکنازینه واروب صوغشنی طوقتاتورغه اوتنوی وابراهیم‌خان ایله آرالرینی صلح ایله تمام ایلرگه وعده ویروی اولمشدر. ایوان ایسه ابراهیم‌خان آناسی واسطه‌سیله قزاننی اوز حمایه‌سینه آلمق نیتی ایله صوغشنی طوقتاتورغه موافق کوردی (١). فقط سر عسکر اوشبو خبرنی عسکرلرگه آڭلاتدیغی وقت عسکرلر بو فرماننی قبول ایتمادیلر: «بز مسلمانلردن اوچ آلمی طوروب قایتمازمز!» دیدیلر وایوان رونا اسمنده بر ذاتنی اوزلرینه سر عسکر نصیب ایدوب کویمه‌لری ایله ۋواغه‌ده کتدیلر (٢). ٢١نچی مایده قزان آستنه کیلوب یتوب، قزان خلقی هیچ شیدن خبرلری اولمادیغی حالده تونله قزانغه کروب طوغری کلمش بر کیمسه‌نی اولدررگه وتالارغه کرشه‌لر، روس اسیرلرنی آزاد ایته‌لر، اوت تورته‌لر. مسلمانلر قورقولری سببلی خاتون قز، بالا چاغالری ایله مسجدلرگه طولالر، روسلر ایسه شول مسجدلرگه اوت تورته‌لر، ایچلرنی آدم جانی ایله طولوغ اولدیغی حالده برلکده اویولشوب یانالر (٣).

(١) قارامزین. ج ٦ بیت ١٧.

(٢) بونلر ایوان همده سر عسکر امری ایله کتمش اولورلر، فقط ایوان قاسم خاتوننه ویرمش وعده‌سینه کوره ظاهرده سوزنده طورمادیغنی یاشرمك ایچون اوشبو روشده حیله قورلمش اولسه کرك. روس تاریخلرنده بویله حاللر یاشرلور ایسه‌ده «بز قاپچقده یاتماز» مقالنچه، حقیقتلری آڭلاشلور.

(٣) صالاویوف

بوندن صوڭ روسلر اوزلرینڭ کویمه‌لرینه اوطوروب نیژغورود شهرینه قایتوب کتدیلر و «قورژنیچ» اسملی اوطراوغه توشوب بر هفته مقدارنده استراحت ایتدیلر.

روسلر بو یرده اوزلرینڭ سرعسکرلرینه تهمت وسوءظن ایدرگه باشلادیلر: «قزان شهرینه اوت تورتدیکمز صوڭ ایچینه کررگه هم ممکن ایدی، شول فرصتنی غایب ایتدك، ایمدی بو قدر غنیمت ماللری ایله بو یرده نیچون طورامز؟ نیچون طوغری مسقواغه قایتوب کیتمایمز؟ بویله بوش یرگه عمر کچرمکمز فائده‌لی دگل، احتمال ابراهیم خان عسکر یغوب آردمزدن کلوب باصار!» دیه شاولارغه وقچقرشورغه کرشدیلر. واقعا بونلرنڭ اوشبو ظنلری درست چقدی. قزان شهرندن قاچوب قایتوب کلوچی بر روس اسیری بونلر یانینه یتوب، ابراهیم خاننڭ باشقرد وغیرلردن عسکر یغدیغنی، قوری هم صودن کلورگه چقدیغنی خبر ویردی. بونی ایشتدیکلرنده روسلر آره‌سنده زور فتنه توشدی وصوڭره‌ده قزان عسکرینه قارشو طوررغه حاضرلنه باشلادیلر. اوزاق وقت اوتمادی قزان عسکری کوره باشلادی. روسلر اوشبو خبرنی نیژغورودده اولان عسکر باشلغینه همده مسقواده ویلیکی کنازگه ایرشدردیلر. شوڭا کوره ایوان هر طرفدن عسکر حاضرلرگه کرشدی وقزان اوستنه وارر ایچون دیه واتقه‌ده اولان آر وچیرمشلرگه‌ده فرمان یباردی. فقط ابراهیم خان اوزرینه بیعت ویروب آند ایتدیکلرینی سبب کوستروب، واتقه خلقلری ایوان فرمانینی قبول ایتمادیلر. آخر الامر آشارغه نرسه‌لری بتدیکی وواتقه خلقلری

یاردم ایچون کامبه‌چکاری معلوم اولدیغی صوڭ مسقوا عسکری نیژغورود شهرینه چیگارگه مجبور اولدیلر. اوشبو وقت‌بونلرغه قاسم خاتونی وابراهیم خان آناسی اولان‌بیکه اوچراب: «شمدی بن‌ایوان یانندن کلمکده‌یم، ایوان مراد ینه موافق صورت ایله اوغلم ابراهیم خاننی صلح ایتدررم، بوندن صوڭ صوغش اولماز!» دیدی. روسلر آشارغه اوطورمشلر ایدی، کیساکدن قزان عسکری ظاهر اولدی. اوشبو وقت روسلربیك مشقت ایله حاضرلندیلر، قوری‌ده وصوده صوغش باشلاندی. مسقوا عسکرینه یاردم ایچون کویمه‌لر ایله کلمکده اولان کناز دانیل یارصلاوسکی قوماندەسنده اولان عسکرنی ابراهیم خان اوزی محاصره ایتدی. ایشته اوشبو وقت قیامت کونی مثالنده قورقنچ صوغش اولدی. روس عسکری مغلوب اولوب اولدرلوب، اسیر توشوب بتون بتونه بر باد اولوب بتدی (۱).

اوشبو ییل کوز کونی ایوان، قزان اوزرینه دخی عسکر ییاردی. مسقوا عسکری کیناتدن قزانغه ایرشوب ۱ نچی سنتابرده شهر یاننده کورلدیلر. ابراهیم خان اوزینك حاضر دگل ایدیکنی بیلوب مسقوا سرعسکرندن صلح صورارغه مجبور اولدی هم‌ده قزانده اولان روس عسکرلری آزاد اولنمق شرطی ایله صلح ایدلدی.

۱۴۷۸ - ۸۸۳ ده ایوان ناؤغورد ایشلری ایله مشغلندیکی وقت: «مسقوا کنازی ایوان اوچونچی ناؤغورودده مغلوب اولمش ومجروح اولمغله کوچ حال ایله قاچوب قورتلمش» دیه قزان شهرینه بر خبر یتشدی. ابراهیم خان ایسه بوندی فرصتنی ضایع ایتمای بلکه فائده‌لنوب قالمق قصدی ایله، صلح شرطلرینی بوزوب، مسقوا حمایه‌سنده قالمش اولان «واتقه» گه عسکر ییاروب هجوم ایتدردی. صوڭره ایوان طوغروسنده ایشدلمش خبرنڭ یالان اولدیغنی بیلوب، واتقه‌ده اولان عسکرینی کیرو چاقروب قایتاردی.

ایوان ایسه اوشبونڭ آچیغنی آلور ایچون نیژغورودن ژولغه ایله «قزان» شهرینه‌عسکر ییاردی. فقط کوچلی ییل ویغمورلر اولدیغی سببلی مسقوا عسکری اوشبو سفرده کوب زحمت تارتدیلر. اول آراده ابراهیم خان‌ده مسقواغه کشی ییاروب، ایوان مرادینه موافق صلح یاصادیلر. فقط صلحنڭ شرطلری نه‌لر اولدیغی معلوم دگلدر (۱). صلح یاصالوب تمام اولدیغی صوڭ کوب عمر اوتمادی ابراهیم خان وفات ایتدی. (۸۸۳ - ۱۴۷۸) تاریخنده.

ابراهیم خاننڭ حکمدارلغی جملەسی ۱۱ ییل مقدارنده در. بونڭ وفاتی صوڭنده قزان حکومتی معنوی جهت ایله بتون بتونه مسقوا کنازلگی حمایه‌سنده قالدی (۲)

۵) الهام (علی) خان

ابراهیم خان‌وفات اولدیغنده تورلی خاتونلردن ایر بالالری‌قالدی. صوفیه اسمنده اولان خاتونی قریم خانی میڭلی گری خان اوزرینه نکاحلادی. بونڭ اورنینه خان قویمق طوغرو

(۱) قارامزین.

(۱) صالاویوف.

(۲) بولشوی اینسیقلوپەدی.

سنده میرزالر وقزان الوغلری ایکی طرف اولوب ، نزاع ایدشورگه کرشدیلر (عصرمز ده ملا قویمق نزاعلری هم شول وقتلردن میراث اولوب قالمش اولسه کرك) وهر طرف اوزلری موافق کورمش شهزاده‌لرینی خان قویمق ایسترلر ایدی .

بر طرف یاش جهتندن الوغ اولدیغنی سبب کوستروب ، ابراهیم خاننك الوغ اوغلی الهام (علی) نی خان کوتارمك قصد ایتدیکلرنده ایکنچی طرف ایسه کچوك اوغلی محمد امین‌نی خان قویمق ایسترلر ایدی .

نوغای خانی الهام طرفندن(۱)، قریم خانی اولان میکلی گری خان محمدامین طرفنده اولنور ایدی (زیرا آننك آناسینی نکاحلندیکی ویاکه نکاحلنورگه نیت ایتدیکی سببندن آنی رعایت ایده‌چکی طبیعیدر . مسقوا کنازی هم اوزینك دوستی میکلی گری خان طرفنی التزام ایتمشدی).

داوش غوغالر ، جنك جداللر صوڭنده الهام طرفی غالب اولوب ، قزان حکومتی ایچون الهام (علی) نی خان نصب ایتدیلر ، محمدامین ده اوشبو واقعه ده مسقواغه کلوب ویلیکی کناز حمایه‌سینی قبول ایتدی. کناز ایسه بونی، قزان اشلرینه قاتشورغه زور بهانه اولدیغندن حرمتلاب آلدی واوزینه «قاشیر» شهرینی ویردی . محمدامین خان اوشبو شهردن قزانده اولان اوز پارتیه‌سی ایله یازشوب طورر وهر وقت قزان حاللرینی کوز اوڭنده قویوب فرصت کوزلر ایدی. حتی‌که قزان حاللرینی بیلوب خبر ویروب طورر ایچون قزان مملکتی سرحدینه یاقین یرگه اوزینك بر آدمنی تعیین ایدوب قویمشیدی .

(۱) بونك سببی ایسه الهام خاننك بر خاتونی نوغای قزی اولدیغیدر.

ویلیکی کناز ایله محمد امین اغواسی سببندن قزان همیشه اختلال ایچنده وایچکی دعوا آستونده عمر سورر اولدی . آخرنده مسقوا کنازی محمدامین‌نی خان ایتمك قصدی ایله خولومسکی اسمنده بر سر عسکر قوماندا سنده عسکر توزوب قزانغه یباردی . (۱٤۸۷ - ۸۹۳ تاریخی آپریلنده) .

مسقوا عسکری ۱۸ نچی مایده قزان شهرینه کلوب یتدیلر وشهرنی محاصره ایلدیلر واوچ هفته قدر بر وقت اوشبو محاصره حالنده طوتدیلر. (۱) . شهر طشنده اولان خلقلر ایسه کناز « الغازی » دیه مشهور بر مسلمان سرعسکری قوماندا سنده اوله‌رق روسلر ایله صوغشر ایدی. فقط بونك عسکری آز اولدیغی سببندن روسلر بونی « قاما » یلغه‌سینه قدر قوغدیلر .

صوڭره اوشبو ییل اییول ۹ نچی کوننده الهام خان شهردن چغوب روس عسکرینه اسیر ویرلدی .

مسقواده بو خبرنی ایشتدیکلرنده غایت زور بایرام یاصادیلر وبوندن بر قاچ ییللر مقدم مسقوا کنازینی اسیر ایدوب آلوب کتمش وحبس ایلمش قزان حکومتینك خانینی اسیر آلدقلرینی دنیاده فوق العاده اشلر جمله‌سندن حساب ایدر اولدیلر .

الهام (علی) خاننی ، آناسی صوفیه نی ، خاتوننی ، ایکی طوغمه قارنداشلرینی اسیر آلوب ، مسقواغه کتوردیلر. اسیر اوله‌رق کلمکده اولان خاننی کورر ایچون بتون مسقوا خلقی چقدیلر وتاتار خانینك اسیر آلنوینه عقللردن شاشار درجه‌سنده تعجب ایتدیلر (بونك اسیر توشمه سینك سببی ایسه ینکل اولوب ،

(۱) صالاویوف .

ایچده اولان طنچسزلق، اوز آرالرنده اولان اختلالدر). بوندن صوڭ ایکی خاتونی ایله برابر خاننی والوغدا شهرینه، طوغانلری ایله آناسینی «بیلی اوز یر» گه ییاردیلر.

طوغمه لرندن بری «بیلی اوز یر» ده وفات ایتدی وایکنچیسنی چوقندردیلر ده وبلیکی کناز اوزینڭ Евдокея اسملی قزینی وبردی وپیتر اسملی آتادیلر. اوّلکی اسمی خدای بیردی ایدی (۱).

الهام خان اسیرلگنده قاتیغ مشقت آستونده طوردی. سرای خان احمد خاننی اولدرمش اولان

(۱) ریچکوف . ۸۵ .

نوغای خانی ایواق همده آلاچ، موسی، یمغورچی اسمنده نوغای میرزالری ایوانغه خط یازوب الهام خاننی اسیرلکدن آزاد ایتونی اوتندیلر ایسه ده بونلره ایوان التفات ایتمادی. چونکه بونلرنڭ ایوان ایچون کرکلکلری «سرای» دولتنی خراب ایدر ایچون گنه ایدی. سرای منقرض اولدیغی صوڭ ایوان قاشنده بویله خان ومیرزالرنڭ قیمتلری قالمامشیدی. آخر الامر الهام خان اوشبو اسیرلگنده وفات ایتدی، آناسی هم شونده وفات اولمشدر حالنغینگ مدتی ۹ ییل اولمشدر. (۱) وفات یللری آچیق بیلنمادی.

(۱). مستفاد الاخبار. ج ۱ بیت ۱۲۸ .

مقاله‌لر

علوم عالیه مدرسه‌سی

(محمد فرید وجدی حضرتلرینڭ)

علوم دینیه مدرسه‌لرمزنڭ پروغراملری ناقص ایدیکنی یازانلرنڭ، واوشبو عصرده شرع اسلامیه‌نڭ کمالتنی اثبات ایدرگه مدار اوله‌چق وهر تورلی فلسفی شبهه‌لرگه جواب ویررگه یاردم ایده‌چك علوم عصریه‌دن خبرسز اوله‌رق یتشمکلربنڭ عاقبتی خیرسز اوله‌چغندن خبر ویرنلرنڭ بریسی بز ایدك. شونڭ ایچون دینی مدرسه‌لرده علوم دینیه ایله برابر اوشبو علوم عصریه‌نی هم رسمی صورتده مدرسه‌لر پروغراملرینه کرتورگه تیوشلی ایدیکنی هر وقت سویلر ایدك. فقط بو طوغروده اولان فکرمزی عموم اوزرینه آڭلاته آلمادق ومقصودمزنی قبول ایتدررگه موفق اوله‌مادق.

اوشبو سوزلرمزنگ نتیجه‌سی اوله‌رق هر طرفدن حضورمزغه شاگردلر کلوب، اوشبو علوم عصریه حقنده درس اوقوتومنی اوتنه باشلادیلر. بونلرنگ مقصودلرینی رد

ایتمکنی موافق کورمادك، بناء علیه بز آنلرغه مجانا درس اوقوتمق قصدیله اوشبو علوم عالیه مدرسه‌سنی تأسیس ایتدك. مدرسهٔ تحضریه نڭ مدیری اولان سید محمد افندی اوزینڭ اوشبو مدرسه‌سندن، درس اوقوتور ایچون بر اورن ویردی، بزده بونی مع التشکر قبول ایتدك. بزم مدرسهٔ عالیه‌مز شمدیلك اوشبو اورنده اوله‌چقدر. الله تعالی حضرتنه چوق حمد وثنالر اولسون، اوشبو آیدن اعتبارا درسلرمزگه شروع ایتدك.

اوشبو مدرسه‌مزنڭ پروغرامنه کلنچه: جمله اصول وفروعی ایله «علوم کونیه واجتماعیه» دن درس ویرله‌چکدر. علوم کونیه‌گه، شاگردلره عالملر وعلملر حقنده درست فکر ویره‌چك علوم طبیعیه کرر. بو حقده یڭی اصول ایله، دینی شاگردلرنڭ حاللرینه مناسب صورتده بر کتاب ترتیب ایتسه‌م کرك. بونلر ایسه فطری اولان دین اسلامه مناسب صورتده کون‌گه دائر اولان عبرتلر وعلامتلر بیان ایدلنور، دینی برهانلر آلنه‌چق یوللر کوسترلور، اوشبو سایه‌ده علوم طبیعیه دینسزلك ایچون دگل، بلکه ایمان اوزرینه قوت ویره‌چك سببلردن ایدیکی معلوم اولور. علوم طبیعیه آدم اوغلینی الحادکه آلوب وارماز، علوم طبیعیه اوقوب ملحد اولانلر ایسه علوم طبیعیه تأثیری ایله دگل بلکه تربیه ودرس اصولینڭ فنالغی سببندن ایدیکی معلومدر. انگلیز عالملرندن علامه باکون: «علوم طبیعیه ایرن تیکدروب گنه طادیلنور اولسه الله تعالادن یراقلق واگرده چوموروب ایچلنور اولسه الله تعالاگه یاقینلق حاصل ایتدرر» دیبور.

علوم اجتماعیه درسلرنی اوقوتمقمزدن مقصودمز ایسه، انسانلرنڭ طبیعتلری طرفندن کشف ایدلن ناموس وقاعده‌لر، بنی آدمنڭ محترم ومکرم اولمقینه باعث اولان خاصیتلر ایله حرمتلو دینی شاگردلرنی آشنا ایتمك وبونڭ سببندن عقللرغه جناب الله نه قدر قوتلر ویردیکنی، انسانلرنڭ ترقیلرینه لازم اوله‌چق عصرلرنی، دورلرنی، اعراض وامراضنی بیلدرمکدر. اوشبو بابده امت ومختلف قوملرنڭ، اخلاق، الهی یاکه وضعی اولان دینلری، اساطیر وخرافاتلری، حکومت وبایلقلری حقنده معلومات ویرلور. ایشته بو معلوماتنی عالملر مختلف علملرگه تقسیم ایدرلر وبونلر سببندن عالملرده مختلف مذهبلر تشکیل ایلرلر. اوشبو سببدن علم عمران تاریخ، علم امم، علم طبائع، علم سیاست، علم اقتصاد کبی علملر میدانه چیقمشدر. اشترا کیون، قومونست وبونلردن باشقه مسلکلرده مذکور علملر سببندن ظاهر اولمشلردر.

امتلر، قوملر، کندیلرنڭ عقائد وعرف عادتلرنده، ثروت وحکومتلرنده علم کوچی ایله اشلنمکده اولان قانونلر اقتضاسینه کوره حرکت ایدرگه مجبورلردر. ایمدی بو کونده امتلرده یول باشلقلری اولورغه حاضرلنمکده اولان آدملرنڭ بو کبی علملردن محروم اولمقلری قورالسز اوله‌رق محاربه‌گه کرمکلری قبیلندن اولور. امتلرنی کوچلاب حرکت ایتدرمکده اولان کوچلر طوغروسنده معلوماتی اولمغان یول باشلرینڭ، آرالرنده اوزلرندن کوب بیلوچیلری اولان قومی قاشنده اعتبار وحرمتی اولماز ایسه هیچ تعجب ایدلماز.

علوم عالیه درسلری

علم حقنده عمومی بر مقدمه

انسانلك حیاتنه ، جسد ایله روحینك سعادتنه سبب اولان شی علمدر علمنك نه درجه‌ده فائده‌لی وبونك سببندن ده انسانلرنه‌کبی مرتبه‌لر کسب ایتدیکنی بیلمك آرزوسنده اولانلر مدنی انسانلر ایله آفریقاده و محیط دکیزی جزیره‌لرنده اولان انسانلرنی بربرینه یاقین کتوروب تجربه ایدوب کورسونلر . برنچیلرینی علم ، انسانلقنك اك عالی درجه لرینه یتشدردیکنی بر کوروده تمیز ایدرلر . علم اوشبو محترم مخلوق اولان انساننك کمالات کسب ایتمکده برنچی سبب ایدیکنی ودنیا حیاتنده اك لازم بر قورالی اوله‌چغنی یقینی صورتده بیلورلر .

اویله ایسه علم نه شیدر ؟ علم مادی ومعنوی اسملرنده ایکی‌گه آیرلور . معنویاتدن بحث ایدن شی عقلی اولوب دین، آداب، لغت وغیرلر اوشبو قسم‌گه داخل اولورلر . طبیعیات وطبیعیاتدن خدمت ایتدرمك علملری مادی قسمندندر . ریاضیات ، اصول وفروعی ایله طبیعیات اوشبو قسم‌گه داخلدر .

دنیاده اولان امتلر، معیشت طوغروسنده بربریله دائم منازعه ومحاربه‌ده بولنورلر . علملری کوبراك اولان امتلر اوشبو منازعه سفرنده‌کون وطبیعت قانونلرندن، قوتلرندن فائده لنه‌بیلورلر . شونك ایچون بونلرنك حیات محاربه‌سنده اولان قوراللری اوتکن وکسکین اولور وبو سببدن کندیلری ایله محاربه ایتمکده اولان قوملرنی اسیر ایدرلر وآنلردن خدمتلرنی ایتدررلر . اوشبو حقیقتکه جناب الله : « هل یستوی الذین یعلمون والذین لایعلمون » قول شریفی ایله اشارت ایلر .

بو سوزلرگه قارشو احتمال که بعض کیمسه‌لر: « اویله ایسه امت ایکی‌گه آیرلوب بری ایسه عقلیات تحصیل اینسون ده دین ، ادب ولغت عالمی اولوب یتشسون وایکنچیسی ده طبیعیات اوقوب طبیب ، مهندس وعلوم عصریه عالمی اوله‌رق چیقسون ، حتی مصرده بوشی عادت حکمینه کروب وارر، شویله که دین تحصیل ایدوچیلر ایچون دینی مدرسه‌لر ودنیاوی علملر ایچون فن مکتبلری تخصیص ایدلمشدر ، حال بویله اولدیغنده ایکی تورلی وظیفه‌نی برلکده قاتشدرغه ضرورت یوقدر » دیه‌سویلرلر . بز دیبورز : بو سوز ظاهر بر مغالطه در ، اوشبو سببلر ایچون : ۱) علوم مادیه تحصیل ایدوچیلرنك ذهنلرینه برچوق شبهه‌لر توشه‌سی طبیعیدر . اگرده مذکور علوم مادیه‌دن خبر- لری اولماز ایسه دین عالملری شویله کیمسه‌لرنك شبهه‌لرینی نه یوللر ایله دفع ایده بیلورلر ؟ بلکه علوم مادیه‌دن خبرسز اولان دین عالملرینك شبهه‌لرنی حل ایتمك یولنده اولان شغللری صرف بر تغلیط وتضلیلدن عبارت اوله‌رق قالور . بو ایسه حتی تجربه ایدلمش بر شیدر . بونك نتیجه‌سی ایسه وظیفه‌لری دین صاقلامقدن عبارت اولان دین عالملرینك کندی وظیفه لرندن عاجز ایدیکلرینی اثبات ایتمکدن باشقه اولماز . بویله صفتده اولان دین عالملری امت جسدنده اشدن معطل اولوب قالمش بر اعضادن

فرقسزلردر . ایشته اوشبو سببدن دین عالملری علوم مادیه‌نی بیلسونلر وشونده اوله‌چق شبهه‌لرنی حل ایته آلسونلر . ٢) علوم طبیعیه نڭ موضوعسی، انسان، حیوانات، نباتات، جمادات ، یولدزلر، بر واجرام حقنده و بونلرنڭ بر برلرینه اولان علاقه‌لرندن وبو شیلرنڭ بزم بایلقمز وسلامتلکمزگه اولان مناسبتلرندن بحث ایتمکدن عبارتدر . اویله ایسه علوم طبیعیه‌دن درس اوقوچی بر شاگرد صرف جناب اللهنڭ حکمتلی مصنوعاتندن ، عملی جهت ایله درس آلور وجناب اللهنڭ اوشبو مصنوعاتنده اولان عجیب سرلرینی و موجب عبرت هم‌ده کوڭللرنی ایمان ایله طولدررغه سبب اوله‌چق نظاملرینی اوگرنور . بونلرنڭ نتیجه‌سی اوله‌رق بویله شاگردلر اوزلرینڭ استعدادلری مرتبه‌سنده ترتیب ونظاملره محبت ایلرلر . حالبوکه بویله شیلره، جمله خلقدن مقدم دین عالملری محتاجلردر .

ایشته اوشبو سبب ایچون اولسه کرک ، جناب الله کوکلر وبرلردن عبرت آلمق ایله بیوردیغی وتحریض ایتدیکی درجه‌سنده قرآن شریفده هیچ برشی حقنده تحریض ایتمامشدر . کون ،ایمان مصدری اولدیغی ونظامده‌گی جناب اللهنڭ قرآن شریفگه مطابق براثری اولدیغی، کونگه اعتبار ایدرگه تیوشلگی ایله قرآن شریفده کوب مرتبه‌لر ذکر ایدلدیکندن معلوم اولور . کون علملرندن یوز چویرمش امتلرنڭ دنیالری‌ده ، دینلری‌ده ضعیفلندیکی تجربه ایدلنوب بیلنمشدر . کندی عددلرینه نسبتله الک بوزوق خلقلر، دین عالملری ایدیکنی حسابلر کوستروب طورر . ادب طوغروسنده دین خلقلری، باشقه‌لردن گوزل بر حالده‌گللردر . بلکه علوم مادیه وطبیعیات تحصیل ایدوچی شاگردلر ، دین تحصیل ایدوچی شاگردلره کوره انصافلی اولدقلرینی خلقلر اوزلری‌ده کوروب وبیلوب طوررلر . هر ایکیسی بر مرتبه‌ده اولدقلری حالده دین شاگردلرینه کوره «مدرسة دار العلوم» شاگردلری آراسنده فرق واردر . (صوڭغیلری اولگیلرینه کوره انصافلی اوله‌لر) . «مدرسة دار العلوم» شاگردلرینڭ «مدارس عالیه» شاگردلرندن اولان فرقلری آنجق کیوملرینڭ روشنده‌گنده در ،(دین مدرسه‌لرینڭ شاگردلری تربیه‌سز ، واخلاقسز وانصافسز بولوب چیقادر. بونڭ سببی ایسه کائنات درسی آلمادقلرندن کوڭللرینه ایمان نوری کرمادیکی اوله‌در) . ٣) قرآن شریف دینی مسئله‌لرنی اثبات وقتنده وجود دلیللرینه اعتماد ایته‌در . اویله ایسه دین عالملری - دینده بصیرتلی اولمق ایچون وجود علملری بیلورگه تیوشلی . یوقسه عوامدن فرقسز اوله‌رق قالمقلری لازم کلور .

بزه قایسی علملر لازمدر؟ (١)

دورت عالمنڭ مناظره سی

٣) عمر فائق نعمان زاده

جناب آخوند ابو ترابڭ: « بزه قایسی علملر لازمدر؟» مقاله‌سینه ادیب حکیم جناب علی بك حسین زاده حضرتلری مختصر، لکن

(١) باشی ١٠ نچی نومیرده.

اوقدر استادانه جواب شافی ویرمشلردرکه آندن صوڭره بزیم کبی عاجزلرنڭ علاوهٔ مقاللری تکراردن غیری بر فائده ویرمز، بویله ایسه‌ده ینه بو خصوصده بر نیچه سوز سویلمگه مجبور اولدم. چونکه جناب آخوندنڭ بیان ایتدیگی فکر وعقیده آره مزده شمدیه قدر او مرتبه

تیگنکلرندن، تهمتلرندن، کفرلرندن قورقمیوب، بر آز غیرتله کیدلورسه، خیلی قارانغی نقطه‌لر شریعته اورتلمش خرافاتلر ینه تیز کوراوب آچیلمش اولور.

آخوندابوتراب جنابلری دییور: «محررلرنڭ یازدیقلرندن بیله معلوم اولورکه آنلرنڭ علمدن

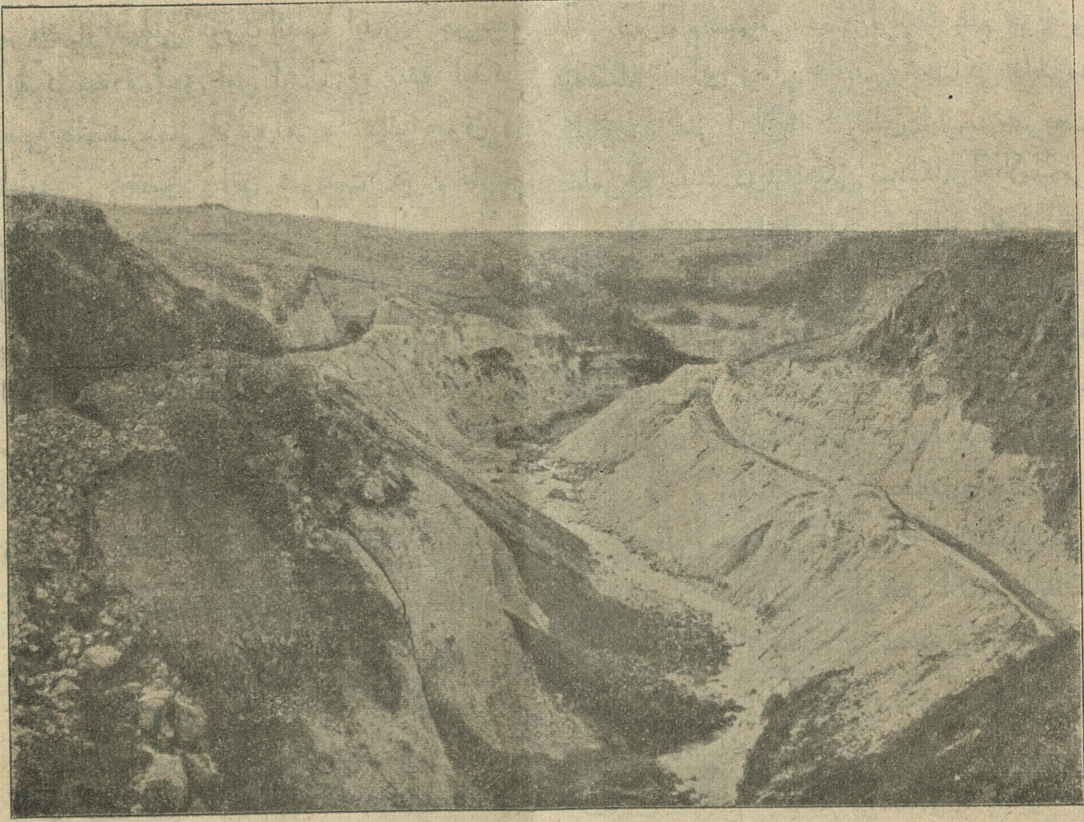

حجاز تیمریولی منظره‌لرندن:

رغبت بولمشدرکه آنڭ خلاف دین، خلاف عقل اولدیغنه دائر نه قدر چوق یازلورسه اوقدر کشف حقیقته خدمت اولور ظن ایدرم. درست، اوشبو مسئله ارباب معارف آره سنده نه قدر چوق سویلنورسه، نه قدر مناقشه‌لی اولورسه حقیقته او قدر یقین وارلمش اولور. بو یولڭ

مقصدلری شریعت علمنه باشقه علملردر». اوت آخوند جنابلری، محررلرنڭ یازدقلرندن و «اطلبوا العلم ولو بالصین» ده‌گی علمدن مقصود شریعت علمنه باشقه علملردر. اگر دیدککز کبی علمدن مراد یالڭز علم شریعت اولسه ایدی، اطلبوا العلم دییولمزدی، بلکه اطلبوا

الفقه‌بیورولوردی. چونکه‌شریعت اصطلاحنده علم
شریعته‌علم‌فقه، علی‌العلوم بیلمگه‌علم‌دیبولمشدر.
آیات کریمه‌وحدیث شریف‌لرنك اکثرنده علم
وفقه سوزلری آیری آیری ذکر اولنمشدر،
حتی جناب آخوند کندوسی علمدن مراد علم
شریعت اولدقنی اثباتده «جهاده کتمینلر دین
مسائلنده تفقه ایلسونلر» آیتنی‌دلیل‌کتوریور.
حالبوکه آیت مذکوره، آخوندنك فکرینك
چروك اولدیغنی گوزل اثبات ایدر. چونکه
آیة کریمه‌ده آچق امر ایدلورکه تفقه ایدگز
یعنی علم شریعتی اوگره نگز، شك یوق که
تفقهدن مقصود علم شریعت در. تاریخ
بیلنلره معلومدرکه او زماننك محاربه
لرنده برطرف جملةً اسیر یا شهید اوله‌بیلوردی.
بو حالده علم شریعتی یعنی فقهی بخشی بیلن
اصحاب کرامنك جمله‌سینك بردن جهاده کتمکلری،
یکا ظهور ایده‌ن بر دین نك نشری نقطهٔ
نظرنچه مصلحت دگلدی. فقه علماسینك بر
قسمی شریعت امورینك اجراسیله مشغول
اولمق لازم ایدی. بو اورنده تفقه اورننه
تعلم بیورلمدیغی، علم شریعته فقه دینلدیگی
ایچوندر. بنه صلح زمانلرنده علم شریعت
اوگره‌نمك ایچون (اوز یقین علما گزی برا
قوب چینه قدر کیدگز!) بیورلمز ایدی.
حالبوکه اول زمانلرده عربلرنك علوم عقلیه‌یه
هنروصناعته‌زیاده‌احتیاجلری‌اولدقندن‌واوزماننك
چینده صناعت، معرفت زیاده اولدقندن علوم
عقلیهٔ صناعیه‌نك تعلمنی چینك اوز افلغنی نظرده
طوتوب حضرت پیغمبرنك: «اطلبوا العلم
ولو بالصین» بیورمه‌سی پك موافق ایدی.
هر حالده فقهدن مقصود علم شریعت، علمدن
مقصودده علوم عقلیه‌در. علم وفقه سوزلرندن
مراد اولان معنی او قدر آچیق‌درکه، خلافنه
کیتمك محض عنادلقدر وینه اسلامده شریعت
علمی. باشقه شریعتلرنك قاریشیق آکلاشلماز
اولان علملری کبی دگلدرکه اوزون اوزون
تفسیر و تأویللره محتاج اولسون. خصوصیله
وقت سعادتده خلیفه‌لر زماننده شریعت علمی
او قدر آچیق ایدی‌که اونی اوگرنمك ایچون
اوزاق وقتلر آرتوق زحمتلر لازم دگلدی (بو
اورنده امام شعرانی حضرتلرینك علم شریعتی
تحصیله بر آی زمان کافیدر دیدیکی خاطرمه
کلدی). حتی اسلامنك ابتدای ظهورنده‌شریعت
علمی‌هرکسنك دوشنه‌چگی تیز لکله آکلایه‌چغی
بر ساده‌لکده اولمقی مسلمانلرنك حسن
اخلاقلی بولمقلری سببندن ایدی‌که اول زماننك
اوز خواهشلریله اوز قناعت وجدانیه‌لریله
اسلامگه داخل اولانلرنك عددی عقللره حیرت
ویوردی. تاریخچه معلومدرکه اسلامی بدایتنده
او درجه رونقلندیرن، عقاید واحکامینك
محض عقل وطبیعت بشریه‌نك تیزلکله قبول
ایده‌چکی بر ساده لکده اولمقی ایدی. (جئتکم
بالسمحة السهلة البیضاء حدیث شریفی‌ینه‌بونی‌بیلدره
در). انسانلری‌مادی و معنوی‌خوشبخت‌ایده‌چك
بر یولده اولمقی ایدی (درست دین اسلام
سعادت دارین نی جامع بردیندر). اماوقتاکه
عقاید اسلامیه‌گه باشقه مذهبلرنك خلاف عقل
روایتلری، جاهلانه خرافاتلری داخل اولمغه
باشلادی، عقاید واحکام اسلام ـ اظهار حق
بهانه‌سیله ـ اوزون اوزون تفسیرلره تأویللره
دوچار اولدی. علمدن مقصود شریعت علمی
دیبولمگه باشلاندی. شو وقتدن اعتبارا
اسلام اوّلگی رونقندن صافیتندن دوشمگه،
مسلمانلر خوارذلیل اولمغه باشلادی.

فکرمزی بر آز آچیق سویلیه‌لم : اسلامنك عربلر آره‌سنده ابتدای ظهورنده وموءخرا مختلف قوملرنك اسلامی ابتدای قبوللرنده عقائد واحکامنك آچیق وساده‌لگی سایه‌سنده مسلمانلر گوزل اخلاقلی ،متین قلبلی، حرفکرلی طوغری سوزلی، ترقی پرست انسان دوست عدالتلی ، محب علوم وبلکه خادمی اولدقلرندن آز وقتده دنیانك یاریسنه صاحب برر حکومت تشکیل ایتدیلر . بوحکومتلر اسلامنك اساسنی ساده‌لگنی محافظه ایتدکلری مدتچه شوکت وعظمتلرینی محافظه ایتدیلر واونلر بو حکومتلری، بوجهانگیرلکلری قلیچ زوریله بیوك مملکتلری فتح ایتمکدن آرتوق ، عدل ومرحمت الکتریقبله قلبلری جلب وتسخیر ایتمکله وجوده کتوردیلر. اما وقتاکه اصلنك ساده اولان عقائد واحکامی بیان ایچون اوزون اوزون تفسیر کتابلری یازوب فروعاته بسط ویردیلر ، عقل وحکمته استناددن آرتق روایات واساطیره مستند اختلافاته یول آچدیلر ، شریعتی آرزولرینه آلت ایتدیلر ، شول کوندن

اعتبارا اسلامنك بناسی بیقلمغه باشلادی. بودرکه اول وقتدن شهرت و منفعت طمعنه دوشن عالملر اوز فکر وتصورلرینی بت پرستلرنك اعتقادلریله مزج ایدوب جاهلیت عادتلرینی روایات وخرافات باطله‌یی تفسیرلره قدر درج ایتدیلر و بواسطه ایله افکار موءمنینی زهرلدیلر. بر آز عربجه بیلمکدن باشقه بر لیاقتلری اولمیان جاهل مفسرلر اوز عقل ناقصلریله علوم عقلیه‌یی دین اسلامه مخالف ودشمن حساب ایتدیلر. کتابلرنك بویله یازدیلر ، شریعت اسلامیه‌یی هرج ومرج ایتدیلر . نهایت بوکون عقل سلیمنك قبول ایده‌میه‌جك برحاله ایندردیلر ، مذهب اسلامی آکلاشیلمز قارشیق یوز فرقه‌یه بولدیلر. بودرکه بوکونگی فقه وروایت کتابلرینك کثرتنی اختلافلی رساله‌لرنك مشکللگنی، قارشیقلغنی، بونلری اوگرنمك ایچون زمان وزحمتنك چوقلغنی حس ایدنلر، اختلافات فروعات مباحثه‌لریله وقتلرنی اضاعه ایدن بیچاره‌لر علوم عقلیه وحکمیه دن بی خبر اولدقلرندن خواه نا خواه علمدن مقصود علم شریعت در دیمگه مجبور

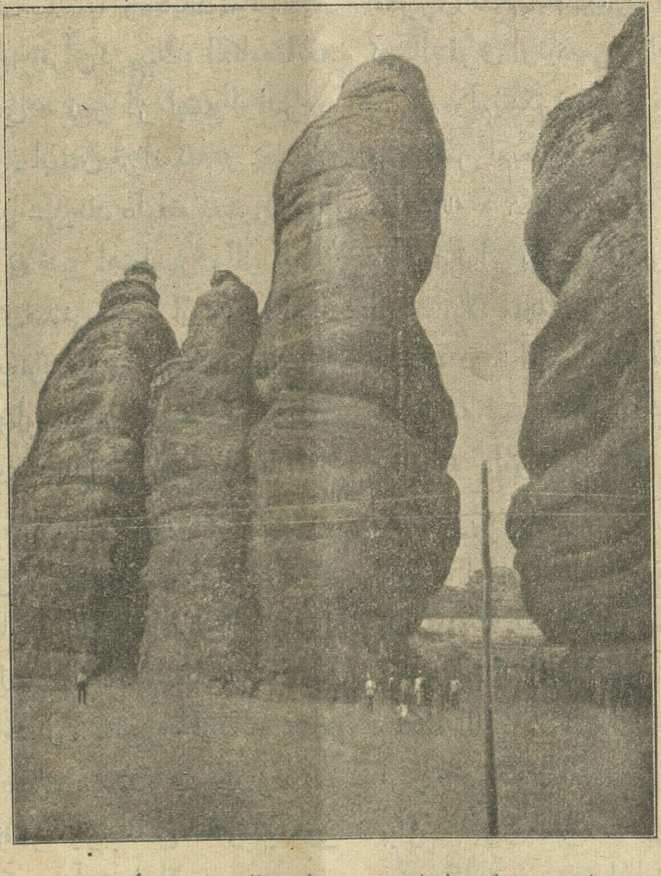

حجاز تیمر یولی منظره لرندن : « مدائن صالح » دن ۵۰ کیلومترو یرده برطاغ کچیدی .

اولدیلر. جناب آخوندنڭ دیدیگی کبی: المرء عدولما جهله، کشی بیلمدیگی علمه دشمن اولور، قاعدهٔ عمومیه‌سنه کوره ده علوم عقلیه‌یه دشمن اولدیلر.

فکرمزی ینه بر آز آچیق سویلیه لم: قرآن کریمنڭ یوزده اونی آنچق شریعت عملیه عملیه علمنی، توقسانی اخلاقه، تربیهٔ روحیه‌یه، علوم کونیه‌یه، مذاهب سالفه‌یه وحکایات ماضیه‌یه عائددر. بونڭله برابر وقرآن کریمنڭ، احکام عقائد دینیه‌یه دائر یرلری نه قدر آز ایسه اوقدرده آچیق و محدود در. ایمدی قرآننڭ بر جزئی قسمنی بیلمك ایچون شریعت علملیه تفسیرلرنی، شرحلرنی بیلمگه نه قدر احتیاجمز وار ایسه قرآننڭ دیگر چوق قسمنی بیلمك ایچون‌ده اوڭا عائد تفسیرلرنی یعنی اخلاق، طب، تاریخ، حکمت وفن وبالجمله علوم کونیه کتابلرینی بیلمگه آندن زیاده احتیاجمز واردر. حالبوکه قرآننڭ عقائد واحکامه دائر جهتی اوقدر ساده وصریحدر که، آنی اوگرنمك اوقدر اوزاق زمانه وکوب زحمته محتاج دگلدر. اما قرآننڭ تربیهٔ روحه، حکمته، اصول معیشته، علوم عقلیه‌یه مخصوص یرلری او درجه مشکل، تفسیر وایضاحه محتاج درکه، بونلری بیلمك حقیقتده کوب زحمته، اوزاق زمانه متوقفدر. بوبیاندن، شو نتیجه‌یی چیقارمق استیورم که، قرآنی، اسلامی بیلمك حق تعالی بی معرفت قیلمق، انسان کامـل اولمق ایچون شریعت علمنی بیلمك اون درجه لازم ایسه، علوم عقلیه‌یی بیلمك توقسان درجه لازمدر. اگر قرآنده اعمال شرعیه‌یه دائر اولان بر آیتنڭ تفسیرنی بیلمك ایچون ایکی اوچ مفصل کتابلرنڭ اوقوب بیلنمگی اقتضا ایدرسه، اول وقت قرآنڭ علوم کونیه دن، تاریخدن، اخلاقدن بحث ایدن بر چوق آیتلرینڭ تفسیرلرینی بیلمك وبو صورتله اللهنڭ اوصافنی قدرت وعظمت حکمتلرینی قانونلرینی بیلمك ایچون علوم عقلیه وحکمیه‌یه دائر یوزلرچه کتابلرنڭ اوقوب بیلنمه‌سی لازمدر. (بونڭ ایچون قرآن کریم علوم کونیه وقصص ماضیه‌ده تفکر واعتبار ایله توصیه ایدوب، تفکرلری مدح ایلمشدر. رسول اکرم ینه بو کبی آیتلری اوقودیغی حالده، ویل لمن لاکها بین لحییه ولم یتفکر فیها بیورمشدر. حکماء اسلامدن بری» من لم یعرف الهیئة والتشریح فهو عنین فی معرفة الله » دیمشدر. اوت، مادامکه اللهی معرفت قرآنی بیلمگه، قرآنی بیلمك هر آیة کریمه‌لرنڭ لازمنچه تفسیر وتأویللرینی بیلمگه وابسته‌در، او حالده فقه‌ده اولدیغی کبی، مثلا: ارضه، شمسه، بخاره، فلکیاته، طبیعیاته، تاریخه، وقوعاته دائر آیتلرنڭ تفسیر وشرحلرینی بیلمك اویله‌چه لازمدر. بو حقیقت بیلندکدن صوڭره اگر آخوند ابو تراب حضرتلری نظرنده قرآنڭ یوزده توقسان حصه‌سنی جامع اولان آیتلرنڭ شرحلرینی (علوم کونیه‌یی) بیلمکله اللهی معرفت اولمز ایسه، قرآننڭ یوزده اون قسمی یعنی اعمال شرعیه‌یه دائر شرحلری بیلوب غیر قسملرندن بی خبر اولمق ایله هیچ وقت اللهی معرفت اولمز. بوراسی‌ده بیلنملی درکه عالم اسلامده ابو حنیفه‌لر، امـام جعفر صادق‌لر، شافعیلر وغیریلر علم فقه وفتوی‌ده مجتهد وامام اولدقلری کبی ابن سینالر، فارابیلر، ابن رشدلر، غزالیلر، مولانا رومیلر، ابن عربیلر، رازیلر، جابرلر، ابن خلدون‌لر وغیرلرده اوزز مانلرنڭ علوم حکمیه، اخلاقیه طبیه، تاریخیه‌ده بر ر مجتهد واماملردر. اولگیلر

قرآننك بر حصه‌سی اولان اعمال دینیه‌یی شرح و ایضاح ایدوب تفسیرلر یازمش وسویلامشلر ایسه اوته گیلرده قرآننك قسم اعظمنی تشکیل ایدن علوم حکمیه وعقلیه یه دائر یوزلرچه تفسیرلر یازمشلردر.

ایمدی عقل سلیم بویله حکم ایدرکه اگر قرآننی بیلمك اللهنی معرفت انسان کامل اولمق ایچون فقه گه عائد تفسیرلرنی بیلمک واجب ایسه، حکمیاته دائر تفسیرلرنی بیلمک واجب واهمدر.

(آخری وار)

«حیات» غزته سندن مترجم:

محمد نجیب تونتاری

تاریخ العلوم

(باشی ۹ نچی نومیرده)

هندلیلر، چینلیلونك علملری وانلرنك کشفیات علمیه‌لری.

قرون اولی ده علم ایله باشقه لردن ممتاز اولوب علمگه خدمتلری سبقت ایدنلرنك بریده هندلیلر ایله چینلیلردر. هندلیلرده علم وفلسفه نی کلدانیلردن (فرسلر واسطه‌سی ایله اولمقی مظنون) آلمشلردر. ایسکی هندلیلر ریاضیات وطبیعیاتده ماهر اولمشلر وشول مهارتلری ایله برابر بر پالاس کبی تیگز واورتاسنده زور طاو اولوب یلدزلر شول طاونك تیکره‌سنده ایلانوب یوردیکنی اعتقاد ایدر وشول اعتقادلری اوزرینه کوب خرافات ایله قائل اولورلر ایدی. بو حاللری ایله برابر هندلیلرنك سماوی جسملر حسابنده شول قدر مهارتلری وار ایدیکه حسابات زیجیه ده پك آز وقتده خطا کیدرلر ایدی.

هندلیلر شعر وفلسفه گه بیك مائل اولدقلرندن پادشاهلری بو خصوصده فرس کتابلرندن بر خیلی نرسه ترجمه ایتدرمشلر وشول سایه‌ده بو علملرنی خیلی ترقی ایتدرمشلردر. بونك ایچوندرکه یونان فیلسوفلریده هند حکیملرندن استفاده گه رغبت ایتمشلردر. عربلر واسطه‌سی ایله آوروپاغه کیچکان ارقام هندیه نك موجدی هندلیلر دیبورلر. هجرتدن مقدم (۱۲۰۰) تاریخلرنك صهصه اسمنده اولان هندلی بر حکیم شطرنج اویوننی ایجاد ایتمشد.

قرون اولی چینلیلریده معرفتلی ومدنیتلی اولوب بر قدر علمگه خدمت ایتدیکلری آثار علم اولان کشفیات واختراعلرندن استدلال اولنور. مثلا چینلیلر بتون دنیاغه انقلاب ویرگان بارود (پورخ) نی، بتون خلقنی بر بری ایله طانشدروب سویلاشدروب بوکونك پادشاهلرغه قدر حکمی یورمکده اولان مطبعه چیلکنی ایجاد ایتمشلردر. علمسز ومعرفتسز خلقدن بوکبی شیلر ایجاد ایدو ممکن اولمیه جقنی بلمك ایچون براق وارغه حاجت یوق، اوزمزدن اویلاب بلمك ممکندر. ایجاد ایتمك دگل، خلقت عالمدن بیرو یاصالوب کیلمکده اولان براینه یاصارغه اقتدارمز یوقدر.

فقط چینلیلر یازولرینك آغرلغی، وباشقه مملکتلر ایله اختلاطلرینك یوقلغی سببلی

(طوغریسی خلفلری بز مسلمانلر کبی فخرلنو بکنه یاتدقلری سببلی) اختراعلرینی ترقی ایتدره آلمامشلردر. بوندن باشقه قرون اولی ده چینلیلرنڭ فلکیات، تنجیم، هندسه، طب کبی فنلر ایله اشتغال ایتدیکلری تاریخلرده کورلمکده در. (بز روسیه ترکلرینڭ یکرمنچی عصرده نه ایله اشتغال ایتدکمزده کیله چك تاریخلرمزده کوریله چکدر. ؟!).

مصریلر و آنلرنڭ درجهٔ علمیه‌لری.

قرون اولی‌ده اولان مصریلرده علمگه خدمت ایتکانلرنڭ بری و بونلرده کلدانیلرنڭ شاگردلری درلر. ایسکی مصر عالملرندن انوبیس (۱) مصریلرغه علم المساحة، علم الفلك، علم آلهی‌لردن درس ویرر اولمشدر. آثار تواریخ ایسکی مصر اهالیسنڭ معارفده، فنون عقلیه‌وفلسفیه‌ده بیك ترقی ایتدکلرینی کوسترر. هیئت، نجوم، هندسه، طب فنلرنده مهارتلری تعجب ایدلنه‌چك درجه‌ده اولدیغی بیان ایدلنور. علم هیئت‌که کوب خدمت ایدوب نه درجه ماهر اولدقلری «ندره» قریه‌سندن تابلغان طاشدن یاصالغان منطقة البروج صورتندن معلومدر. مذکور صورتدن فرانسا هیئت شناسلری خیلی استفادهٔ علمیه ایلادیکلری تاریخلرده یازلمشدر. فن معماری‌گه مهارت وخدمتلری اوشبو کونده بتون آدملرنی حیرانغه قالدرمقده اولان بنا واهرام کبی نرسه‌لردن معلومدر. هرملر نهایت الوغ وبیوك (مرتفع) درلرکه، طولی اون دراعدن یکرمی ذراعغه قدر، عرضی ایکی ذراعدن اوچ ذراعغه قدر اولان طاشلردن بنا اولنمشلردر. ایکی طاشنڭ آراسینه بر اینه بلکه بر قلده کرمسلك درجه‌ده محکم ایدوب بنا ایدلمکی فن معماریده مهارتلرینی وصنعتلرنده اتقانلرینی اثبات ایدر.

ایسکی مصریلرنڭ یازولری حروف هجا ایله یازلماز بلکه اشباح طبیعیه‌دن آلنغان اشارتلر ایله یازیلور ایدی. هیروغلیف یازوسی بودر. خط مذکور ۱۹ نچی عصرگه قدر مجهول ایکن (۱۸۲۲) سنهٔ میلادیده فرانسالی معلم مشهور شمپلیون کشف وحل ایله‌مشدر.

روایتلرگه کوره، آدملر آراسنده مدنیت توغدرغان ایگون ایگو قوراللرینی اختراع ایدوچی، باشلاب اوت وتیمر استعمال ایده باشلاوچی، آشامق، ایچون ایکمك اختراع ایدوچیلر مصریلردر. ایسکی مصریلر اولکلرینی عجیب روش ایله تحنیط (مومیا) ایدر واوزون وقتقه‌چه اصل هیئتنی ایله صاقلار اولمشلردر. حتی اول وقتلرده مومیا ایدلمش بیك کوب اولکلرنڭ جسدلری حاضرگه قدر طورر واصل هیئتلری ایله صاقلانورلر ایمش.

ایسکی مصریلرنڭ معارف وصنایعلرینی بیان طوغروسنده «مرآت العبر» کتابنده اوشبو مضمونده سوزلر یازلمشدر: «مصریلرنڭ آلههٔ ثلثه‌لرینه نسبت ایله یاصامش اولدقلری حدیقهٔ مصریه هیکلی اول قدر صنایع غریبه‌نی حاویدرکه کورانلرنڭ عجبکه قالماولری ممکن دگلدر. شول هیکلده ضیا آلمق ایچون بیك کوب منفذلر اولوب دیوارلرنده عجیب صورتلر وطاشدن یونلمش غریب تمثاللر

(۱) بوکار هرمس، مرکوریوس‌ده دیورلر ایمش.

وار در . بونلر جمله‌سی ایسکی مصریلرنك
علملی ومعرفتلی اولدقلرینی لسان حال ایله
سویلاب طوررلر . شو صورتلر گویا یالگز
یالگز وطاقم طاقم عمللر ایله مشغولدرلر .
کیمیسی شراب چغارر ، کیمیسی آو آولار ،
آوچیلر آغلر ایله بالقلرنی ، توتساقلر ایله درلو
درلو حیوانلری آولامغه طرشورلر ، کیمه‌چیلر
صو اوستنده بربرینه هجوملر کوسترولر ،
اویونچیلر تورلی تورلی اویونلر اوینارلر .
مصورلر تماثللر یاصامقده ، سوداگار سودا
ایتمکده ، اشچیلر اش اشلمکده ، کتوچیلر
قوی کوتمکده ، ایگنچیلر ایگن ایگمکده ،
اورلق ساچمکده ، باغچه‌چیلر باغچه قارامقده ،
کویمه اوستالری کویمه یاصامقده اولدقلاری
کورینور » .

ایشته قرون اولی مصریلری: «ان آثارنا
تدل علینا ، فانظروا بعدنا الی الاثار» دیه‌رك
دنیادن کیتمشلردر . (عجبا بز یکرمنچی عصر
مسلمانلری نه دیه‌رك دنیادن کیده‌چکمز ؟ !
یکرمنچی عصرده اولوبده قرون اولی اهالیسندن
آرتده اولمق غریب دگلمیدر ؟ !) . یوقاروده
ذکر ایدلمش قرون اولی اهالیسنك هرنه قدر
علوم وفلسفه اولمش ایسه‌ده بونلردن صبی
بالا حکمنده اوله‌رق یونانلیلرغه کیچمشدر .
(بقالم یونانلیلر صبی بالانی نیچوك تربیه
ایدرلر ؟) .

(آخری وار)

« ع . سعیدوف » بخارا

کوز نعمتی

(باشی ۱۰ نچی نومرده)

۳

صوقرلقمی مشکل ، صاگغراولقمی ؟

جناب الله حفظ ایتسون وباشینه کلنلرده
صبر جمیل واجر نصیب ایلسون بونلر هرایکی
سی‌ده آغیر ومشکل شیلردر. شویله ایسه‌ده
یازو تانیمی طورغان مشهور بر باینك اوزی
کبی ایکنچی بر بایغه : «سن‌ده نادان بن‌ده
نادان ، شویله ایسه‌ده نادانلقنك درجه‌لری
وار ، سکا نسبت ایله بن ، پرافیسورلق دعوا
سنی ایتسه‌م حقسز اولمام !» دیدیکی قبیلدن
مشکل وآغیر ایشلرده‌ده تفاوت اوله بیلور.
آدملرگه محتاج اولمقسزین اوز اوزینی یورته
بیلدیکندن کوب کیمسه‌لر صاگغراولقنی صوقر
لقدن بر قدر یکگل حساب ایدرلر . لکن
دنیاده اولان لذتلرنك الك بیوکی علم لذتی
اولوب ، هر نه قدر مشکللك ایله اولسه‌ده
صوقرلرنك بو نعمتدن الوش آلمقلری ممکن
در . شوکا نظرا صوقرلقغه کوره صاگغراولق
حالی مشکلراك حساب ایدلسه اورنی وار .

«اوفاه ده طوردیغمده کچن ۱۹۰۵ نچی
ییل ۷ نچی آوغوستده اسماعیل افندی غورامشین
داچه‌سنده ایبده شلرمز ایله برلکده بر روس
یکیتی کوردك . روسچه یازا بیلدیکندن مجلسده
اولان بعض ذاتلر یازو واسطه‌سیله سویلشدیلر.
اوفا شهرینه تیلسزلر مکتبینه معلم اوله‌رق
کلمش ایمش ، یاننده فوطوغراف آلتلری هم

وار ایدی . اما الڭ مهم اولان مسئله اوزینڭ صاڭغراو اولوب اولمادیغی حقنده اوشبو معلومات آلورغه خاطرمزه کلمامشدر . بو تقدیرچه حاضرگی مدنیت ، تلسز وصاڭغراولرغه ده علم یولی آچمش اولور وبونلرده صوقرلر مثالنده علم اندتنی تاتیمش اولورلر . بوجهتدن : «صوقرلقمی مشکل ، صاڭغراولقمی ؟» سؤالینه هم آچیق هم طوغری اولەرق جواب ویررگه شمدیلك بزم اقتدارمز یوقدر .

٤

صوقرلرنڭ حسابی

دنیاده اولان صوقرلر حقنده طوغری بر حساب وارلغندن خبرمز یوقدر . نه قدر اورنلرده حتی عمومی صورتده اولسون انسانلرنڭ حسابلری آلنمادیغندن بویلهخصوصی بر طائفه حقنده طوغری معلومات اوله بیلماز . فقط بعض بر طبیبلر وغزتهلر طرفندنییغولمش بعض تخمینی حسابلردن استخراج ایدرك بعض بر ذاتلر آوروپا قطعهسنده ۳۰۰،۰۰۰ روسیهده - ۲۰۰،۰۰۰ وبتون جهان یوزنده ۲،۰۰۰،۰۰۰ صوقر اولندیغنی بیان ایلرلر .

اقلیم جهتنچه صالقون یرلرگه کوره قزو یرلرده صوقرلر کوب اولدیغنی حتی قزو مملکتلرده هر بیڭ کشیدن بری صوقر اولدیغنی وهر یر یرگه کوره آمریقاده صوقرلر آز ایدیکنی عرب مطبوعاتنده اوقومشیدك . بونڭ سببی ایسه قویاش نورینڭ کوچلیلگی وقزلقنڭ اثری دیورلر . روسیهنڭ ۲۳ گوبیرناسنده یوز آدمدن بری صوقر اولدیغنی بیان ایدن بر رساله کورمشیدك .

کوز صوقرایمقینڭ سببلری کوب اولسه کرك . بونی بیان ایتمك وظیفهسی طبیبلر اوستونده وطب فنی حقنده اولان نشریات اوزرنده اولور . بناء علیه بو طوغروده هر کیم فکر بیان ایده بیلماز . لکن یاش وقتمده تجربهلی بر آدمدن « بزم مملکتمزده کوز صوقرایمقنڭ کوبرهکی سببی کوزگه پرده قویمای، باشنی صالقون چوپرهك ایله سارمای آرتق قزو مونچهلرده چابونمقدر » دیه ایشتمشیدم . بو سوزنڭ درستلگی نه قدردر ؟ بیلمادم .

صوقرلرنڭ حسابلری کوندن کون کوبایوب طورر ایسهده انسانلرنڭ آرتمقلری ایله متناسب اولمای بلکه ، کوندن کون آز المقده ایدیکی دعوا ایدلنور .

صوقرلقنڭ باشلوچه سببلری نظافتسزلك، چچك خستهلگی اولوب، آشلامق اصولی میدان آلدیغی ایله صوکغیسی؛ مدنیت انتشاری واسلام قاعدهلرینڭ شیوعی سایهسنده اولگیسی کیموب طوردیغی جهتله بونلر طرفندن کیلهچك صوقرلقنڭ عادتا اوکی آلندی ، دیورلر . بوندن صوڭ ایسه باشقه سببلر ایله اولمش صوقرلقلر غنه قالسه قالور . علم، معرفت میدان آلدقچه هر تورلی خستهلکلره چاره تابلدیغی کبی صوقرلقلرهده چارهلر تابلور (مدنیت آرتدقچه خستهلکلر آرتور ، طبیبلرنڭ کوبایمکلری هر تورلی چیرلرنڭ کوبایولرینه دلیلدر ، دینلمش سوزنیده کوردیکم وار!) .

کوز آلمالری تمام بتکان صوقرلرنڭ هر تورلی عملیات وواسطهلر سببندن کورمکلری ممکن اولهچغی خبری چیقدیغی ایله عربی مجله

لرنڭ برنده اوشبو سوز یازلدی: «آمریقالی ادیسون گویا کوز تامرلری سلامت اولان کوزسزلر ایچون الکتریق قوتی ایله کوررگه بر اصول تابمش ایمش. بونی ایسه آمریقانڭ کونلك غزته‌لری یازدیلر. لکن آمریقا غزته‌لری اصلسز خبرلر یازمق بابنده جسارتلی ایدیکلری بزگه معلوم، شونڭ ایچون آنلرنڭ خبرلرینی محاکمه‌سز قبول ایتمك درست اولماز. احتمال‌که کوزگه صو توشمك سببندن صوقرایمش آدملرگه الکتریق قوتی ایله بر‌ر تورلی فائده یولی تابمش اولور».

۵

صوقرلر حقنده ندوه‌لر

صوقرلرنڭ حاللرینی بر قدر اولسه‌ده گوزللشدرر، تربیه‌لرینه اعتنا ایدر ایچون آوروپا مملکتلرنده حکمدارلر حمایه‌سنده ندوه‌لر (مشورت مجلسلری) اولدیغی معلومدر. ۱۹۰۰ نچی ییلده پاریژده، ۱۹۰۲ ده بلچیقاده بروکسل شهرنده جمعیتلر اولوب چوق مهم بحثلر میدانه قویلمشدر. صوکغی ندوه‌گه ترکیه دولتی هم اشتراك ایدوب کندیسی طرفندن کوز دوقتوری اولان اسعدبك افندینی ارسال ایلمشیدی.

۶

شفقت جمعیتلری

صوقرلرغه مجانا دوا ایتمك وجراحلك عمللری ایله سلامتلك سببلرینه تشبث ایتمك ایچون بیوك بیوك جمعیت خیریه‌لر موجوددر. روسیه‌ده اولکاسنده بویله بر بیوك جمعیت هم اولنوب ایمپراطوریتسه ماریه فیدوروونا تحت حمایه‌سنده حساب ایدلنور. اوشبو جمعیت پیتربورغ شهرنده اولوب، هر ییل ولایتلرگه کوز طبیبلری‌ودوالر یولاب، خسته اولانلره مجانا دوا ایتدرر. ۱۸۹۷ نچی ییلده مذکور جمعیت طرفندن ۵۰،۰۰۰ کیمسه‌گه دوا ایدلمش و ۱۲،۰۰۰ آدمنڭ کوزنده اولان پرده‌سی کیسلمشدر. جمعیت هر ییل ۴۰۰،۰۰۰ صوم مصرف ایدر. بونڭ فائده‌سینه اوله‌رق هر ییل بر کون کلیسه‌ لرده عمومی صورتده صدقه جیولور، جمعیتکه ییلده ۵ صوم ویرمش کیمسه اعضا حساب ایدلنور.

چیشمه تربه‌سی

یاکه

تاریخی بر بحث

سامار - زلاتاوست تیمر یولی اوستونده اولان «چیشمه» قریه‌سنده آثار قدیمه‌دن اولان بر تربه واوستونده ده بر کاشانه واردر. ایشته اوشبو تربه حقنده «معلومات» ژورنالنده (نومبر ۶) برقاچ سوزلر اوقودق. ژورنال، مذکور تربه

اوستونده اولان تاشدن اوشبو مضمونده بر عبارت کوچرمش :

العادل فی الاحکام حاجی حسین بك بن الامیر الکبیر عمر بك الترسانی الترکستانی. توفی فی الیوم السابع من محرم سنة اربعمائة واربع واربعین (٤٤٤) .

و «تواریخ حسامیه» دن اوشبو مضمونده بر جمله نقل ایتمشدر:

صاحب الکاشانة الحاج حسین بك بن عمر بك ترکستانی ترسانی تلمیذ خواجه احمد یسوی. اوفا شهری اورننده مقام ایدوچی نوغایدن باراج خان بن اوزباك خان زماننده خواجه احمدیسوی حضرتندن آلوب قایتقان علمنی مؤمنلره تعلیم ایتمش .

خصوصی بر فکر بیان ایتمادیکندن اوشبونده یازلمش شیلره « معلومات » راضی وقانع اولدیغی آڭلاشلور. حالبوکه مذکور ایکی جمله‌نی برگه ییغمق ممکن دگلدر . خواجه احمدیسوی دیه شهرتلی اولان شیخ، ترجمهٔ حالینی یازوچیلر خبرینه کوره ٥٦٢ تاریخنده وفات اولمشدر. ایمدی شول ییلده وفات اولان بر کیمسه‌گه ٤٤٤ ده وفات اولان بر کیمسه، نه جهتلی شاگرد اوله بیلور؟

تربه صاحبنی خواجه احمد یسوی‌گه شاگرد ایتمکدن اصل مقصود، مذکور آدم‌گه فضل وشرافت اسناد ایتمك، جناب الله ایله بنده‌لر آراسینه واسطه‌لق خدمتنی ایندرمك، براق برلردن بالقصد زیارت ایدوب یورتمك وقربانلر بوغازلاتمق اولسه کرك. فقط فضیلت صاحبی اولمق ایچون خواجه احمدیسوی مریدی اولمق لازم دگلدر.

حتی که فوراژکه آستونده یوروچی بر استراژنیقنك اعلای علیینده وچالمه آستونده اوطوروب بیگلر ایله مریدلر تربیه ایدوچینك اسفل سافلینده اولمه‌سی ممکندر. اوشبو سببدن بو کبی بهانه‌لر ایله تاریخنی، خصوصا نچه زجمتلر ایله آیاقغه باصا باشلامش تاریخمزنی بوزمق مناسب اولماز.

«العادل فی الاحکام» هم‌ده «بک» لفظلری شیخ ومرشدلر، معلم وعالملر تیتولی دگل بلکه امیرلر وتوره‌لر، میرزالر وحاکملرگه مخصوص تیتوللردندر.

مذکور تربه‌ده اولان تاشنك یازوندن. صوڭ یوللری برگه باتدیغندن قازلوب قاراللیغنده اوقولمه چقنی واحتمال که تاریخی شونده اولنه‌چقنی ظن ایدوب قازرغه بر وقت بن هم نیت ایتمشیدم . فقط رفیقلرمدن قاضی محترم خلیل حضرت ابن سلیمان: « تصادفی اوله رق چیشمه قریه‌سینه برر آفات کیلور اولسه خلقلر شوندن شوملانورلر» دیدی. اوشبو سببدن مرادمدن واز کچدم ورسمی غزته (پراویتلسکی وه‌ستینگ) سوزینه موافق «آثار» ده ٧٤٤ ده وفات اولمش، دیه یازدم.

ترجمهٔ حالینی « آثار» ده یازدیغم وقت «تواریخ حسامیه » نڭ مختلف باصمه‌لرندن باشقه، بر ایکی عدد ایسکی یازمه نسخه‌لرینی الده ایدوب تفتیش ایلمشیدم . فقط هیچ برنڭ

« معلومات » ده نقل اولنمش عبارت کوزمزگه
اوچرامادی . شول وقت : « بو حسین بك
حقنده تواریخ حسامیه‌گه اسناد ایدلمش سوز
درست دگل ایمش » دیه اعتقادم اورنلاشوب
قالمشدر . اگرده «معلومات» اوقوچیلر .
مذکور سوزنڭ « تواریخ حسامیه » نڭ نه
یرنده ایدیکن کوسترسه‌لر تاریخ حقنده
جزئی بر خدمت کوسترمش اولورلر .
« معلومات » نڭ بویله تاریخی خبرلر
درج ایدوی
فائده‌لی بر
شیدر اوقو
چیلر بوکبی
ملی تاریخمز
گه عائد
معلوماتدن
ممنون اولسه
لر کرك ،
صوبرانیه
نظارتنده
اولان اسلا
ملرنڭ صو
ڭغی تاریخلر
ینه‌عائدخبرلر
نڭ‌خزینه‌سی
صوبرانیه‌نڭ کندی آرخیواسیدر .
مذکور آرخیڤ‌اده‌اڭ جزئی شیلردن باشلاب‌اڭ
اهمیتلی اولان معلوماتلره قدر واردر .
مذکور خزینه دن ایسه «معلومات»
واسطه سیله لقمه ویرلوب طورلسه ضرر اولماز
ایدی . سلفلرمز تاریخ یازمادقلری ، واقعه
وحادثه لرنی ضبط ایتمادیکلری سببندن بزلر
حتی اوزمزنڭ ده کیم ایدیکمزنی بیلمای
طورورغه محکوم اولدق. احتمال که سلفلرمزنڭ
بو طوغروده عذرلری ده واردر . شونڭ
ایچون آنلرغه اوپکامز یوق . اما بو کونده
یازمی طورر ایچون بزم هیچ عذرمز یوقدر .
اگرده بز یازماز ایسه‌ك ، طبیعی خلفلرمز
قاشنده مسئول اوله‌چقمز . صوبرانیه آرخیڤ‌اسنك
حبیب الله ایشان حقنده محمدجان مفتینڭ
مینسترلر وسینودنڭ اوبر پرقورورى (ظن
ایدرسه‌م کناز غالیتسن) ایله‌یازشمش مکتوبلری ،
مکرهلر حقنده صوبرانیه ایله اوفا آرخاریی
وداخلیه نا
ظری آرا
سنده یور
مش کاغدلر
وا ردر .
«معلومات»
مناسبت
کلدکچه
آرخیڤ‌ا کا
غدلرندن
نسخه‌لر
آلوب درج
ایتکالب
طورسه هم
بو کونکی
هم کیله‌چکنی
اولاچقلر ایچون فائده‌لی بر خدمت ایلمش
اوله‌چقدر .

حجاز تیمر یولی منظره‌لرندن: المظحم استانسه‌سنده بنالر
صالورغه حاضرلنو .

توحید . حیات . اسلام

حیات انسان

نوع انسانڭ حیاتی ایکی تورلی شی‌گه

توقف قیلور . بری فضائل نوعیه‌سنی ابراز قیلمق ودیگری علوم ومعارف‌در.

فضائل نوعیه‌سنی ابراز قیلمق فطرت ذاتیه‌سی اقتضاء ایتدیکی وجهیله کندیسنی تربیه قیلوب شوائب بهیمیه‌دن تطهیر قیلمق ایله اولور . علوم ومعارف دخی قوهء عقلیه‌سنی تجلیه قیلوب حقایق موجوداتی معرفت قیلمق‌غه استعداد حاصل قیلمق ایله بولنور .

انساننڭ فضائل نوعیه‌سی بر نیچه تورلی فضائلدن عبارتدر . بو فضائل : فضائل نفسیه، فضائل بدنیه ، فضائل اجتماعیه کبی فضائلدن عبارت اولوب جمله‌سی دخی نیچه تورلی فضیلتلرنی مشتملدر .

فضائل نفسیه‌نڭ بری توحید ومعرفتدر . بو فضیلت جمله فضیلتلرنڭ اساسی اولوب ، صوڭره طهارت ، عبادت ، سماحت ، عدالت، عفت ، صفوت، کبی اخلاق فضائل نفسیه‌دن اولنور .

توحید: بو فضیلت خیرلرنڭ اصلی اولوب حقیقت انسانیتڭ وحیات ابدیه‌نڭ اساسیدر . چونکه نوع انساننڭ انسانیتی وحضرت الهیه اوزرینه توجه ولحوقی توحید دن باشقه‌چه بولنماز. بو دنیاده صلاح وآخرتده فلاح وخلاص توحیددن باشقه‌چه احتمال طوتماز. شویله‌که: توحید بتون ترقیات بشریه‌نڭ باسقچیدر .

مراتب توحید

توحید دیدیکمز حق تعالی نی برلمکدن عبارت بولسه ده بو دخی برنیچه تورلی مرتبه لرگه بولنور.

بری اولدرکه : وجوب الوجود صفاتنی جمیع عالمنڭ خالقی اولان بر الله تعالی یه حصر قیلمقدر. شویله‌که : خالق کائنات اولان حق تعالی دن باشقه اولان هیچ بر شینڭ ذاتنه نظرا وجودی واجب دگلدر . وجودی واجب بولنمق فقط بر الله غه مخصوصدر.

ایکنچی مرتبه فضاده اولان نهایتسز اجرام وعالملرنڭ خلقنی وایجادینی بر الله غه حصر قیلمقدر. وهم بو اجرام وعوالم طبیعتنڭ مافوقنده مثلا : عرش ، کرسی ، لوح ، قلم ، جنت ، نار کبی سمعیات جمله سندن اولان عالملر وار ایکان جمله سینی بر الله تعالی خلق ایتمشدر .

بناً علیه دائرهٔ وجودنڭ ایچنده الله دن باشقه هیچ بر موجد وخالق اولماز

اوچنچی مرتبه : سموات وارض وکافهٔ کائنات عالملرینڭ تدبیرینی بر الله تعالی یه حصر قیلمقدر . شویله‌که : جمله عالمنڭ خالقی بر الله اولدیغی کبی جمله عالمنڭ مدبری دخی بر الله تعالی در .

دورتنچی مرتبه : وجودده بر اللهدن غیر اولان معبود یوقدر . جمیع عالمنڭ خالقی اولان الله تعالی دخی جمله عالملرنڭ هم معبودی هم مسجودی اولنور .

بناً علیه الله دن باشقه هیچ بر ذاته خضوع وخشوع جائز اولمای جبابره ومستبدلره تخضع وتخشع ـ قیلمق غه یول قالمامشدر . بویله توحید ایله افراد انساننڭ جمله‌لری حق تعالی نڭ بنده‌لری اولنوب عبودیت جهتندن جمله لری مساوی اولنور. بری دیگرینه هیچده عبودیت کوسترمازلر .

منجمون فرقه‌سی فضا وسموات عالملرنده

اولان اجرام وکواکبی معبودیته مستحق اولورلر دیو بونلره عبادت قیلوب شونڭ ایچون هلاك بولدیلر . چونکه بونلر نجوم وکواکبی معبودلردن حساب ایدوب منافع دنیاویه واخرویه‌لرینی بو معبودلردن حصولینی اعتقاد قیلمشلر ومدنیتلرینی هم بو اساس اوزرینه بنا قیلمشلردر. اوهام وخیالات ایچنده قالوب حکمت وحقیقتڭ طشره سنده قالمشلردر. مشرکلر دخی عالمده ظهور ایدن وقائع وحوادثنڭ تدبیر وتصرفنی وهمی وخیالی اولان وسائطه اسناد قیلوب توحید وحقیقتدن چقوب هلاك بولدیلر. ملت ومدنیتلری اساطیر ایچنده قالمشدر. نصارالر دخی حضرت عیسی (ص. م) گه الوهیت صفاتنی اسناد قیلوب توحیدی بوزمشلردر.

~~~~

علی مردان بك طوبچیباشف .

معرفت

خالق کائنات اولان حق تعالی‌نی توحید بعدنده دخی آنڭ عظمت وکبریاء وجلالت صفاتلرینی بیلمکدر . شویله‌که : خالق کائنات حق تعالی شول قدر عظمت وکبریاده بولنورکه اوزندن باشقه اولان هیچ برونڭ فکری وادراکی آنڭ کنهنه ذاتنه ایرشماز : ذات مقدسه‌سینڭ سرادقات عظمتی وکبریاسی وجدان وافکار بشریه‌دن خارجدر . تخیل، توهم، تصوردن ورادر . نوع انسان دخی ملیونلر ایله سنه‌لر دنیاده عمرلر کچروب علوم ومعارف بابنده ترقی قیلوب حق تعالی‌نڭ ذاتنده فکر قیلور بولسه‌لرده کنه‌ذاتنه ایرشه آلمازلر.

وجودی دخی ازلی وابدی اولوب ذات مقدسه‌سی جمله نقائصدن منزهدر. کائنات ومخلوقاتنڭ هیچ برینه اوخشامایوب دخی مخلوقاتنڭ هیچ بری آڭا اوخشاماز. ذاتنه لائق اولان صفات کمالیه ایله متصف بولوب دخی اسماء حسناسی ایله قیوم بذاته‌در.

فضا یوزنده اولان نهایتسز اجرام وکائنات جمله‌سی آنڭ مخلوقی اولوب دخی بونڭ مافوقنده عرش ، کرسی، جنت، نار، ملاءاعلی وعوالم ارواح عالملری وار ایسه جمله‌سی حق تعالی‌نڭ افعالی وآثار وآیاتی اولنور . وبو نهایتسز اولان کائنات نه قدر حکمتلرنی مشتمل اولور ایسه اول حکمتلر دخی بر الله تعالی‌نڭ افعالنده گیزلو اولان حکمتلریدر .
~~~~

وحالبوکه: توحید کائناتنڭ یوزینی وهمی وخیالی اولان الهه‌لردن وواسطه‌لردن تطهیر قیلوب جمله کائنات بر الله نڭ افعالی وآیاتی اولدیغنی وکائناتده مکتوم اولان جمله حکمتلری بر الله‌تعالی‌نڭ حکمتلری بولدیغنی کوسترر.

بناء علیه موحد اولان حکیملر کائناتده اولان حکمتلره نظر قیلوب کائناتنڭ احوالنی شرح وتفتیش قیلور بولسه‌لر، بونلر دخی بر الله‌نڭ افعالنده ومخلوقاتنده نظر قیلوب معرفت‌الله یولنده بولنورلر. بواجلدن آنلر حکیم الهی بولورلر.

ایشته حق تعالی‌یی توحید ومعرفت‌قیلمق بو کبی شیلردن عبارت اولوب بویله معرفت دخی انساننڭ فطرت وکمال مکنو بندن اولوب حقیقت انسانیتندن اولنمشدر. نوع انساندن مقصود اولان معرفت الله دخی بوندن حاصل اولور.

(آخری وار)

امام ومدرس سرورالدین

تربیه وتعلیم

تعلیم وتربیه

اخلاق تربیه‌سی

آتا آنالر وولیلرنڭ اڭ بیوك مسامحه‌لری وفکر یورتمك طوغروسنده مهمل طوردقلری شی ایسه بالالرینه اخلاق تربیه‌سی وبرمکلری خصوصنده‌در. احتمال‌که بونلر باش بالالرغه گوزل اخلاق اوکره‌تمك ماده‌سنی ینڭل برشی حساب ایتمکده‌لر وشوڭا کوره‌ده بو بابده آرتق اجتهاد وسعیلرگه لزوم کورمامکده‌لر در. اما حقیقتده بالالرنڭ اخلاقنی تهذیب ایتمك وآنلرنڭ کوڭللرینی تربیه ایلمك غایت مشکل بر خدمتدر. معاذ الله! اگر برکیمسه بو طوغروده سطحی بر فکرده اولنور وشوڭا کوره‌ده بالاسینه اخلاق تربیه‌سی ویرمکده چندان دقت ایلماز ایسه بو کیمسه هیچ بر تدارکی ممکن دگل روش ایله آلدانور. بالاسی هلاك واوزینڭ امیدلری‌ده بربـاد اولور.

طوغری یولدن برچیت‌که کروب کتمش کیمسه‌نڭ نصیبی ایسه آداشمق، قارانغوده یورمکده اولان آدمنڭ حالی‌ده آبونمقدن عبارت اولدیغی کبی بالالرینه اخلاق تربیه‌سی ویره‌چك یرده التفاتسز اولمش کیمسه‌لرنڭ

نصیبلری‌ده بالالرینی آدملکدن آداشدرمق وطوغری یوللردن بر طرف‌غه یبارمک اوله‌چقدر .

بر آنانڭ یاخود آتا وولیلر نڭ ، معلم یا که مدرس واستاذلرنڭ اوزلرینڭ بالالرینه ، حمایتلرنده اولان صبیلرغه ، تربیه لرنده اولمش شاگردلرینه ویرمکده اولان امر وفرمانلرینه ، نصیحت ووصیتلرینه قولاق صالوب طورر اولسه‌گز کوررسزکه وصیتلری هیچ جدی دگلدر وهیچ امر ونهیلری دقت واهمیتلی بر فکر نتیجه‌سی دگلدر . بلکه بتونسی یا بر راحت ویا که بر آچیغ سببندن حاصل اولمش شیلردر . اوشبو نصیحت ووصیتلر بالفرض خلق قاشنده مقبول اولان قاعده لرگه موافق کلور اولسه‌ده شول قاعده لر اوزلری ده علم وفن (حق اولان دین وشریعت) طرفندن قورولمش قاعده‌لر اولمای بلکه یالگز جهالت وغفلت سببلرندن حاصل اولان اصلسز وبوزوق قاعده‌لر اوله چقدر .

تربیه ایدوچیلرنڭ بر برینه اولان وصیتلر ایله بالا وشاگرد تربیه ایتدیکلرینی سویلادیکی یرده «رینشار» دیبور : اگرده بالالرغه وشاگردلرگه ویرلمکده اولان تربیه‌لر حقنده ارلان نصیحتلر بر یرگه ییغولسه ایدی صرف بر برینه خلاف اولان نصیحتلر ییغولور . طوغروسی بونلرنڭ بویله حاللری اوڭ قول لرینه فرمان وصول قوللرینه ده اوڭ قول لرنده اولان فرمانلرنی باطل ایدلوب یازلمش ایکنچی بر فرمان کوتارمش آدم کبیدر» .

اوشبو تیوشسز حاللرنی خلق آراسندن آز بر زمانده بترمك ممکن دگل . احتمال که بونڭ ایچون بر قدر ییللر واحتمال که قرنلر ایله بر وقت اوتارگه محتاج اولور .

اخلاق تربیه‌سی حقنده اولان فن، سیاسی نظاملر قبیلندن بر کون وبر ساعتده میدانه کلماز ، بلکه آغاچلر روشنده غایت آقرونلق ایله اوسار وکوب عمرلر اوزدرمق لازم کلور .

آتاسندن قامچی ویا که چبق ییدیکی بالا هیچ وقت «عدالت» اوگرونه بیلماز . یاکلش یغلغان بالا ، آچیغلانوب ده قولندن تارتوب آیاغینه باصدرمش آنادن هیچ وقت «شفقت» درسی آلماز . مباح اولان اوینلردن منع ایتمك سببندن ده بالالر عصبی مزاجلی آچوچان اوله‌رق اوسارلر .

طوغروسی بالالر ، تربیه ایدوچیلرنڭ جهالتلری سببندن بوزوق انسانلر اوله‌رق هیئت اجتماعیه‌گه قاتشورلر . افرادی بوزوق اولان هیئت اجتماعیه دن هیچ وقت خیر چیقماز . بر قومده تربیه‌چیلر اوزلری بوزوق وویرمکده اولان تربیه‌لری ده بوزوق اولور ایسه اول قومده هیچ وقت عائله احوالی توزوك اولماز .

فیلسوف سپنسرنڭ «تربیه» نام
رساله‌سندن مقتبس .

متنوّعه

•• آوروپا عالملرینڭ تجربه‌لرینه کوره معلملر اوزون عمرلی اولورلر (اسلام عالملرینڭ محدثلر اوزون عمرلی اوله‌لر دیدیکلری ایله یوقسه بونڭ بر مناسبتی وارمیدر؟).

•• آمریقاده مادموازل پرات اسمنده بر قز ۲۹ یاشینه قدر مدت ایچنده هیچ بر ایر ذاتی ایله سوبلاشمامش وایر سوزی ایشتمامشدر. اوشبو کونلرده بر یاش یکت ایله ازدواج ایده چکدر.

•• انکلیز بایلرندن بریسی عائله‌سی اولمادیغی سببندن بتون بایلغنی دوستلرندن برینه وصیت ایدوب، محکمه حضورنده کاغد یازار ودوستینڭ قولینه کاغدینی تابشرر. سفاهت عالمنده یورمکده اولان بر قارنداشینه آنچق دورتبیڭ صوم قدر آقچه ویرلمه‌سینی شرط ایدر. بوندن بر قدر وقتلر اوتدیکی صوڭ معلوم قارنداشی کلوب عفو اوتنوب بایڭ رضالغینی آلور. بای ایسه یومشاب وشفقتی کیلوب ایکنچی بر وصیت نامه یازار. بونده ایسه جمله مالی اوشبو قارنداشینه اولوب، اولگی دوستنه دورتبیڭ صوم ویرلمه‌سی شرط ایدلنور وبونڭ ایله اولگی وصیت نامه‌نڭ ابطال ایدلدیکی بیان اولنور. بای وفات اولدیغی صوڭ هیچ نرسه‌دن خبری اولمغان قارنداشی بونڭ دفترلرینی وکاغدلرینی تیکشردیکی وقت صوڭ وصیت کاغدینی کوروب اوقور ودوستینه اولان وصیتنی کوب کوروب هیچ کیم بیلمازدن اوت ایله یاندرر وکوڭلی راحتلنور. بایڭ دوستی کیلوب بایدن وصیت نامه قالوب قالمادیغنی صورار، «یوق قالمادی» جوابینی ایشتدیکی ایله قولنده اولان وصیت کاغدینی محکمه‌گه ویروب بتون مالنی ضبط ایدر، آنچق دورتبیڭ صوم قارنداشینه ویرلور (کشی‌گه قازیغان قیوغه دوشمك ایشته اوشبودر).

فینلرده غزته‌چیلك.

فینلرنڭ نه درجه‌ترقی ایتدکلرینی بیلور ایچون، غزته وژورناللرینڭ کوبلگینه قاراو کافی بولسه کرك.

حاضر فینلاندیه‌ده ۱۱۲ غزته نشر اولنه‌درکه: ۸۶ سی فین، ۲۶ سی شوید تللرنده در. ژورناللر دخی ده کوبرك: ۲۰۲ بولوب ۱۲۹ سی فین، ۶۸ زی شوید ۹ زی ایکی تلده ده و۲ سی نمسه‌چه باصیلا. مسلکلری بو بونچه ۸۶ فین غزته سینڭ ۳۷ سی یاش فین یعنی بورژوازیه طرفداری، ۲۵ شی ایسکی فین یعنی ملتچیلر فرقه‌سینه، ۱۶ سی س. دیموقرات و۳ خریستیان اشچیلر پارتیه‌سینه، ۳ سی کریستیان فرقه‌سینه خدمت ایته‌لر.

شوید غزته‌لرینڭ همه‌سی شویدومان پارتیه‌سینه خدمت ایتادرکه: بونلر بزده‌گی قادیتلر کبی‌صنفی توگل، بلکه قوری حرفکرلی ضیالیلردن عبارتدرلر. بو غزته‌لر کوب طارالالر. غزته، عادتده اوقوب‌طاشلار، خبر ایشتور وحاضرگی سیاسی احوالدن خبر آلوب طورر ایچونگنه بولوب، علم وفن بیلور ایچون غزته‌دن بیگرك ژورنال فائده‌لی اولدیغی معلومدر. فینلرده غزته‌لردن ژورناللرنڭ

کوبرك بولووی بونلرده‌غی علم محبتی نک درجه‌سنی آچیق آڭلاتا .

فینلاندیه‌ده کاغد وپوچته یورتو بیك ارزان ، شول سببلی غزته لرده ارزان توشه‌لر وارزان صاتارغه امکان بولا . شویله‌که : الڭ زور و۸ بیتلی کونده‌لك غزته لرنگ یللق بهاسی باری ٦ صوم‌مرکه : روسیه‌ده بولسه آز دیگانده ۱۲ — ۱۵ صوم بولور ایدی .

«آرخیڤنی کامیسیه‌لر» اسییزدی .

هه‌ه محکمه‌لر حضورنده آرغیڤالر بولا . شول محکمه‌گه کرگان هه‌ه کاغدلر ، شونده یاصالغان قرارلر همه‌سی آرخیڤ‌الرده صاقلانالر . لـکن بونلرنڭ کوبسنی فقط ۵۰ یل صاقلار غه‌غنه لازم بولوب ، شول مدت‌اوتکاچ‌طورغ ایله صاتارغه یاری‌در . کوب محکمه‌لر آرخیڤا لری کاغد ایله طواوب اورن طغزلانغاچ شولای صاتالر ؛ تاریخ‌ایچون پك مهم‌اولان‌داقومینتلرغه ، بر ماتورغنه کوننی ، قالباصا توروب صاتالر ، توروب پاپیروس‌یاصـاب طارتالر ، روس قولینه کرسه دخی‌ده یامانراق‌اورنلرغه‌کیته .

حالبوکه : تاریخ ، ایسکی زمانلرده‌گی هر حـال وهـر اش اوشـبو داقـومینت وکاغدلردنگنه بیلنه‌در .

حکومت، شوندی‌آرخیوالرنی تیکشروب کرك چاقده کرکلی معلوماتلرنی آلور ایچون بعض اورنلرده آرخیونی کامیسیه‌لر یاصاب بونلرده خدمتنی قولی قالتری طورغان قارت پیسرلرگه طابشرغان ایدی باره باره خلق آره سنده تاریخ محبلری وآرخیوالردن معلومات جیارغه تلاوچیلر چغوب آرخیونی کامیسیه‌لرگه آقچه بیروب اعضابولوب‌یازلدیلر وخدمت ایته باشلادیلر . بونلر حاضر حکومتدن تمام مستقل تاریخ جمعیتی شکلینه کردیلر . قایده ایسکی داقومینتلربار، جیالر، صاقلیلر، موزه وکتبخانه‌لر آچالر ، تاریخی اثرلر باصدرالر .

لـکن روسـیه‌ده تاریخ محبلری آز بولغانلقدن بونلر آقچه‌سزلر ؛ تلاگانچه‌اشلی آلمیلر . همه کرکلی داقومینتلرنی صاتوب آلورغه قوللرندن کیلمی ، آلسه‌لر صاقلارغه ، تألیف ایتکان اثرلرن باصدررغه قوتلری یتمی . شول سببلی آرخیونی‌کامیسیه‌لر وتاریخ محبلری اوز حاللرینی تـوزه‌تـور ایچون اسییزد یاصادیلر . ٤۰ قدر آدم جیولدی بونلر آرخیڤنی کامیسیه لرنی اصلاح قیلورغه ، هر برینه خزینه دن ایکیشار مڭ صوم اعانت صورارغه، همه محکمه‌لر داقومینتلرن آرخیڤنی کامیسیه‌لررخصتندن باشقه صاتا آلمی طورغان ایتارگه قرار بیرگانلر وبونی اسطالیپین گه خبر بیروب قبول ایتوون اوتنگانلر.

اول کیله‌سی یلدن باشلاب بیرددرگه طریشورمن دیه وعده بیرگان .

•• آمریقاده تارالمقده اولان عربی جریده‌لر نڭ برنده بر آدم «خلقم تار ، ایچم پوشه ، آچیغم کیله‌در ، بو طوغروده برر چاره یوقمی؟» دیه صوریدر . جریده نڭ بویله‌سوءاللر ایچون تعیین ایدلمش طبیبی مذکور کیمسه‌گه بویل جواب ویرمش: «ممکن قدر ایتنی کوب آشاماز غه طرش، بلـکه تدریجی صورتده آز ایتوب طور! کوبراك آشڭ اولن وآچی بولمغان (برانگی، کیشر، آلمه‌کبی) یمشلر اولسون ، ممکن اولسه هر کون ایرته بر آز معدن صوی ایچ . هر کون ایکی ساعت مقدارنده یاولب یورا».

اشعار

اویان ای مسلم

افراد بشر باقسه‌ده اموال ومناله
الله باقار لطفیله تحصیل کماله
عقلك که سنك نور خدادر سڭا مودوع
سعی ایله که دونسون اوهلال بدرلیاله
آچ دیده‌کی، اطرافکه باق، دیکله جهانی
آثار علوم چقدی صحارایه، جباله
ظلمتده‌در اول کیمسه‌که نادان کمالدر
ظلمت دوشورر صاحبنی قعر ضلاله
ای صاحب چرکاب تعصب! بوتعصب
تلویث ایدر اسلامی، ویرر دست زواله
زعمڭچه تعصب ایله امر ایلدی قرآن
حاشاکه خدا دعوت ایده شر خصاله
اغیارنه ایچون ذروهٔ عزتلره چیقدی
اسلام نه ایچون دوشدی عجب اسؤحاله
اغیار نه ایچون غالب وحاکم شاه دنیا
اسلام نه ایچون ایتمه‌ده ذلت ایله ناله
اغیار نه ایچون صرف ایدیور علمه جواهر
اسلام نه ایچون بذل ایدیور نقدی وباله
اغیارده علوم، همت ووحدتله بصیرت!!..
اسلامده حسد، کبر وتعصبله جهاله!!..
اغیار ایدیور ثروتنك هپسنی خیرات
اسلام ایدیور هرکسی اللهه حواله
بیکسلری اغیار اوقوتوب آدم ایدرلر
اسلام اوقویان آدمی قویمقده نکاله
حکمی عجبا اهلنی محو ایتمه‌می دینك؟!!
محکوم امم اولمه‌میدر امری رجاله؟!!
بالله دکلدر. بزی بز ایلدك اهلاك
بز کندیمزی آتمه‌ده یز قعر زواله
غفلت ستر اولدی اویان ای مسلم نائم!
تحریك جناح ایله بر آز سوی کماله.

مسلمین و اسلام

دین اسلام شبهه‌سز علویته مفتوندر
کندیسی ذاتنده علویت ایله مشحوندر
نفس علویت دیمکدن ده کوکل ممنوندر
حکمتی یارب ندر ارباب اسلام دوندر ؟

برق غیرت لامع اولماز اولدی هیچ اسلامده
نور وحدت منطفیدر شمدیکی ایامده
بدر همت منخسفدر آه بوهنگامده
حکمتی یارب ندر ارباب اسلام دوندر ؟

رهنمای ارتقادر حکم شرعك ای آله
قولمه معنای قرآن کریمکدر گواه
مسلیمنك دمبدم احوالی اولمقده تباه
حکمتی یارب ندر ارباب اسلام دوندر ؟

جمله اخلاق مکارم ، غایته ادراك ایچون
بعثت پیغمبریدر بوطریق پاك ایچون
مسلیمنك مسلکی معکوسدر ادراك ایچون
حکمتی یارب ندر ارباب اسلام دوندر ؟

مدح علمی مصحفك معنای منطوقنده‌در
وصف حکمت جمله نعمت وصفنك فوقنده‌در
شمدی مسلملر بونك اهمالنك شوقنده‌در
حکمتی یارب ندر ارباب اسلام دوندر

شمدی آثار اخوت قالمدی طولدی نفاق
صانکه امر ایتمش خدا ، ممنوع گویا اتفاق
باعث ادباردر بالله فقدان وفاق
حکمتی یارب ندر ارباب اسلام دوندر

«احمد فیضی باغچه سرای»

مراسله ومخابره

استرلیتماق شهرندن :

۱) فقهده مشهور اولان دورت مذهب قانغی عصرده ظهور ایتمش ؟ نـه ایچون دورتکه منحصر اولوب دخی زیاده اولمامش؟ بونلرنی کیملر تأسیس ایتدی ؟ اوزلرینك مذهب باشـلقلری ایدیکلربنی اوزلری دعوا ایتدیلرمی ومذهبلرینه‌ده خلقلرنی دعوت ایلدیلرمی ؟

۲) مجتهـد منقرض اولدی دیه دعوا ایدوچیلرنك دلیل شرعیلری وارمی ؟ اولسه نه‌لردر ؟ بو سـوز نه وقت شـایع اولمش ونه ایچون شایع اولمشدر ؟ اوشبو مسئله‌لر نك جوابنی «شورا» ده یازوگزنی رجا ایده‌مز.

توبان «بکانش» آولند.

امام اسحاق محمدشاه اوغلی

«شورا» : ــ ابوحنیفه ، مالك، شافعی ابن حنبل عصرلری معلوم اولدیغی جهتله مذکور مذهبلرنك نه وقت ظهور ایتدیکی اوزاوزندن معلوم اولور . مذهب ایسه دورتکه منحصر دگلدر . ذکر ایدلمش مجتهدلر طبقه‌سـنده اوزاعی ، ابن ابی لیلی ، سفیان بن عینیه ، لیث بن سعد ، سفیان ثوری ، اسـحاق بن راهویه ، داود الظاهری ، محمد بن جریرالطبری، ابن خزیمة النیسابوری ، ابو ثور ، ابن حزم کبی ذاتلر واردر . اوشبو کیمسه‌لر هم مستقل مذهبلردن اولنور ایدی . فقط بونلرنك بعضی لرینك مذهبلری پك مقدم عصرلرده منقرض اولـوب ، بعضیلرینك ایسـه خیلی وقتلر دوام ایتمشدر .

مذهب ومسلکلر کوب وقت شاگردلر واتباعلر طرفندن تأسیس ایدلنور . مجتهدلر نك اوزلرینك مذهب باشلری اوله‌چغنی دعوا ایتمکلری شویله طورسون حتی بوندن معلو ماتلری اوله‌چغی شبهه‌لیدر . ابن حنبل مذهبی کندینك وفاتندن یوزلر ایله ییللرصوڭ تأسیس ایدلمشدر . حتی بعضیلر بونك مذهب امامی اولمقنی رأسا انکار ایدرلر . «بزم دلیلمزنی بیلمکسزین سوزمزه تقلید ایتمه‌ڭز !» دیدیکی امام شافعی وامام ابو حنیفه‌دن مرویدر . ایمدی دعوت نه یرده قالدی ؟

ایکنچی سؤالـڭزغه عائد بحثلرنی «العصر الجدید» مجله‌سنده نشر اولنمش «مناصب دینیه» رساله‌سنده تفصیل ایله سویلانمشیدی . مذکور اثرنی مطالعه ایتسه‌ڭز شـاید مطلوبڭز اولان جواب تابلور .

رسملریمز :

طوبچیباشف ــ علی‌مردان بك طوبچیبا شف جنابلری روسیه مسلمانلرینك الڭ ضیالی، الڭ منور الفکر ذاتلرندن بری اولوب فضل وکمالی، حمیت ملیه سی، علم وعرفانی اوزینی طانیان آدملرنڭ جمله سینه معلومدر .

علی مردان‌بك ۱۸۶۵ نچی سنه‌ده طوغمش اولوب تفلیس‌ده برنچی گیمنازیانی اکمال ایتدکدنصکره ، ۱۸۸۸ نچی سنه‌ده پتربورغ دارالفنونی‌نڭ حقوق شعبه‌سنده پك پارلاق صورتده تمام ایدوب شهادتنامه آلمش وهیئت تعلمیه‌نڭ قرارینه بناء : دارالفنونده پروفیسور لك موقعنه قالووی لازم کوریلسه‌ده، خرستیان بولماغان کشیلرگه بو حقوقنك بیرلماوی سببلی قالمامشدر . بوندن صوڭ تفلیس‌كه قایتوب، صکره‌لری باکوگه کیلوب پریساژنی پاۋیرننی لك ، گیمنازیاده معلم‌لك ، قاسپی وحیات غزته‌لرنده محررلك ایتمش . باکو شهرندن برنچی دوماغه اعضا صایلاندی . برنچی دوما ده مسلمان فراقسیه سی تشکیل ایدوب آڭا رئیسلك ورهبرلك ایتدی . مسلمان اتفاقنی تأسیس ایتو خصوصنده الڭ زیاده غیرت ایدوچیلردن بری علی‌مردان بك‌در . «اتفاق» غه اوستاولر، پروغراملر توزودی . آنلرنی حکومتدن تصدیق ایتدرر ایچون چوق غیرتلر کورستدی، مسلمان اسیزدلرنده رئیسلك ایتدی . ایکنچی واوچنچی دومالرده مسلمان فراقسیه‌سی یانندہ‌گی «بیورو» ده رئیس ورهبرلك ایده‌رك اوزینك خدمتلری ویول کورساتولری ایله مسلمان دیپوتاتلرینی منتدار ایلادی .

علی مرادن بك غایت صبرلی ، تحملی ، معتدل فکرلی ، زیاده‌سیله ترقیپرور بر ذات اولوب عموم وجماعت ایشینه چن کوڭلدن بیرلگان وشول بولك اوزینك خصوصی راحت ومعیشتنی فدا ایتکان محترم بر ذاتدر .

برنچی دوما قوولغاندن صوڭ ۋیبورغ خطابنه قول قویو سببلی ، شول برنچی دوماده غی باشقه دیپوتاتلر ایله براکده علی مردان بك‌ده حاضرنده پتربورغك «کریستی» تورمه سنده حبسده‌در .

علی‌مردان بك کبی جدی وخالص جماعت وملت خادملرینك قدر وقیمتلری بوگون بولما سه یارین بیلنه‌چگنه واسملری ملت طرفندن تقدیس ایدیله‌جگنه بز امینمز . ر/

حجاز تیمر یولی منظره لری ــ حجاز تیمر یولی زمانمزنڭ بیوك موءسساتندندر . بو یول سیاسی واقتصادی زور اهمیتنی حائز اوله‌چقدر . اداره‌سی وامور مالیه‌سی پك فنا وضعیف اولان ترکیه دولتی نڭ بو بیوك اشکه باشلاوی وممکن قدر اوز قولنده طوته‌رق اشنی تماملارغه طریشووی ، لزومی قدر آقچه طابلووی ، بتون دنیا مسلمانلرینڭ بو یول غه بر حسن توجه ودینی نظرله قاراولری شایان دقتدر . بو یول حقنده غی تفصیلات «شورا» نڭ اونکان نومرنده یازلغان ایدی . بو نومرده درج ایدلگان تصویرلر شونڭ منظره لرندن بعضیلرینڭ رسملریدر .

مسامره:

●● بر يكت خسته اولديغنده: « نفسك نه نرسه ايستيدر؟» ديه صورديلر. يكت ايسه: « ايكى تكه باشى» ديه جواب ويردى. «بو بولماز!» يكت : « اويله ايسه بر تكه نك ايكى باشى اولسه ده يارار! » ديدى.

●● هبنقه نك دوه سى يوغالديغى وقت: «دوه منى تابوب كتورمش كيمسه گه ايكى دوه سونچى ويره م! » ديه قچقرتدى. بونك بو حالندن كولديلر، بر دوه ايچون ايكى دوه ويرمكده نه معنا وار؟ ديديلر. هبنقه ده: « يوغالمش نرسه نك تابلديغى وقت اولان لذتينه بتون دنيا كركمى، سز آنى بيلميسز! » ديه جوابلاندى.

●● تگرمن تارتدروچى ايله حضرت معاويه آراسنده:

معاويه: ـ بو ايشاكنك موينته نيچون قڭغراو آسدڭ!

عرب: ـ يوقلاديغم وقت، ايشاگم يالقاولانوب تاشنى ايلاندرودن توقتاسه قڭغراو تاوشى بتووندن سيزام ده طوروب قوام، قڭغراونڭ فائده سى شول.

معاويه: ـ ايشاكڭ توقتاب باشنى غنه سلكوب قڭغراونى تاوشلاندروب طورسه نه اشلارسن؟

عرب: ـ ايشاك عقلى قايچان خليفه عقلى قدر بولوب يتسون!

محترم شاعرلرمزدن « شورا »نك التماسى:

« آدم بالاسينى لذتلى حيات اوزرنده ياشاتمقده اولان شى بايلق دگل، معتبر نسلدن اولمق دگل، منصب دگل الحاصل عادتده آنڭ آرتندن وآنى تحصيل ايتمر ايچون عوام خلق اجتهاد ايدوب يورمكده اولان شيلرنڭ هيچ برى دگل؛ بلكه اوزينڭ اسمينى منگو قالدرمق قصديله بر خدمت اوستونده اولمقدر ».

اوشبو جمله نى بو كونلرده وفات اولان مصرنڭ ياش، لكن علم وفضل اعتباريله الڭ قارت فاضللرندن اولان قاسم امين جنابلرى اوزينڭ بر خطبه سنده ارتجالا سويلامشدر. ايشته مذكور جمله نڭ مضموننى اون يول مقدارنده كندى لسانمزده شعر ايله بيان بيورمقلرينى محترم شاعرلرمزدن « شورا » مجموعه سى رجا ايده در.

تاريخ ايله مشغول اولان حرمتلو ذاتلردن تاريخ فلسفه سينه عائد بر سؤال:

اوشبو مملكتده يراق بابالرمز اولان بلغار تركلرى، اوزلرينڭ اوستلرينه كلمش تاتارلردن اقتصادى، سياسى، ادبى، دينى جهتدن فائده كورديلرمى ضررمى؟

اوشبو حقده جواب يازارلر ايسه اداره گه كلمش ترتيب اوزرنده «شورا» مجموعه سينه درج اولنه چقدر.

ناشرلرى: محمدشاكر ومحمدذاكر راميفلر.
محررى: رضاءالدين بن فخرالدين.

اورنبورغ «كريموف، حسينوف وشركتى» نڭ پاراواى مطبعه سى

Типо-лит. Т-ва Каримовъ, Хусаиновъ и Кº. Оренбургъ.